

Володимир Гавриленко

ЩИРІСТЬ

РОМАН¹

XI

Гомінка юрма молоді вже вквітчала машину. Старенька півторатонка незадоволено гурчала мотором, чекаючи на запізнілих.

Миттю всі опинились у козубі, решта вже на ходу чіплялася на сходинки, намагались ускочити до авта. Дехто не такий вправний безпорадно звисав на бортах машини, ризикуючи зірватись під колеса. Тоді під веселий регіт, вигуки й дотепи його втягали в середину.

— Дівки, пісню дайош, — несамовито вигукнув Мулявко. З нього нестримно ринуло здоров'я, молодість, оті 20 років і радісна свідомість відповідальності за сьогоднішній день, як комсомольського активіста і члена штабу.

Ще сіріло, як Панас разом з Попелюхом, дядею Вікентієм, Заботкіним вже були на степу, оглянули підходи, розбили клітки і звірили план розташування машин з рельєфом місцевості та стиглістю хлібів. Всупереч твердженням Лопушенка косити вряд, вибрали найкращі, найстиглиші клітки. День ударника, на Максимову думку, мусив остаточно перевірити виробничу силу машин, перевірити людей і норми, встановлені на збиранні.

Але Мулявко не міг чекати у полі. Йому сьогодні хотілося мати крила і літати, носитися вихорем по відділковій. Усе йому здавалось: не всі коліщата прекрасного механізму, вигаданого ними, обертаються з достатньою швидкістю.

Мулявко уже встиг полаятись з Колоском зза сьогоднішнього меню.

В запалі він узвав куховарку „опортуністкою“, загрожував поставити питання про неї на зборах за те, що вона посміялась з його вимог дати вареники на обід. Але за хвилину сам реготався з своєї вигадки і погодився, що макарони з сиром будуть саме до смаку.

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 4, 1940 р.

Поспішаючи до експедиції, він зігнав вайлуватого кооператора і нагрумичив на нього — „душа з нього, щоб були цигарки, махорка і взагалі куриво“. Тут же на бігу випросив у нього до получки дві пачки махорки, а трохи далі розподілив їх по-братерському поміж товаришами.

— Пісню, дівки, бо заміж не підете. Наврочу, — гукав Мулявко.

Стрічний вітер куйовдив йому волосся. Зчервонілий і спітнілий від метушні, Панас захоплював усіх своїм завзяттям.

Штаб ще з досвітку був на полі.

Мишко Заботкін тільки об 11 годині ночі змінився, дрімнув 2—3 години десь на ящику запасних частин під гаражем, і почував себе не зовсім гаразд. Від того йому усе ввижалося не так, як слід. Багато дечого зовсім не розумів і сердився. Йому усе здавалось: Максим занадто покладається на Ястребчика і навпаки мало зважає на його застереження.

Але згодом загальна метушня заповонила його, настроїв Заботкіна вже нічим не відрізнявся від настрою усіх його товаришів.

Максим виявляв себе на диво спокійним.

Сьогодні він одягнувся по-простецькому. Традиційний галстук не прикрашав його шиї, на ньому була легенька, у веселу клітку ковбойка, прості, кольору хакі, брезентові шаровари. Вигоріла на сонці захисного кольору кашкетка, яку він надівав трохи насунувши козирок на лоба, підкреслювала підтягненість його постави.

— Ну, Попелюх, ти сьогодні в нас як справжній командарм, — усміхнувся Радько, вітаючись до Максима.

Як і завжди, дядя Вікентій вже встиг виявити якусь нову, раніш невідому неполадку у машині, миттю усунути її. Зараз, обтираючи віхтем соломи руки, лагідно усміхався юнакам, що оточили його, і хвацько підморгнув до них спід своїх окулярів, захоплений загальним піднесенням.

— Ех, щоб мені та ваші годочки. Ох, та й загинав би я, — аж притопнув дядя Вікентій.

Максим, Ястребчик, Мулявко і Заботкін востаннє перевірили всі можливі комбінації підходів. Обмінюючись на ходу думками, простували до красуня „Олівера“, що мав правити за трибуну для невеличкого мітингу перед початком роботи.

Максим усе тривожно поглядав на схід — щось запізнюються хлопці, — подумав, коли раптом зза пагорка одна за одною вирнули машини.

Пісня лунала над степом. На першому авто маяв на сонці невеликий відділковий прапорець.

— От ще недотепи — скільки хазяйнують, прапора не справлять. — І Максимові уже ввижався його відділок на чолі

радгоспної празникової колони під отим чудовим малиновим
стягом, що його політвідділ виготовив як перехідну наго-
роду за краще збирання хлібів.

Ксеню трохи здивував скучнуватий, на її думку, початок.

Ні промов запальних і пишних, в яких лунають і гордо
ринуть красномовні слова, ні оркестрів, ні тисячної маси.

Комбайни заздалегідь розставлені кожен на своїй клітці,
самий гурт ударників був, зрештою, невеличкий кількістю.
Він складався з якихось 4—5 десятків юнаків і дівчат, що
мали обслуговувати комбайни, трактори та перевалочні пункти.

Від тієї романтичної картини, яку собі заздалегідь нама-
лювала у думках Ксеня, сказати по правді, дуже мало що
й лишалось.

Мишко трохи хвилювався. Досі не було Лопушенка. Час
минав, вже надходила година початку роботи, а секретаря
партосередку все не було. Колосок теж запропав. Починати
без них не хотілося, але порушити з самого початку суворо
регламентований день—це значить в корені підірвати план
і ту непохитну дисципліну праці, що мала бути встановлена
від сьогодні.

Мишко мовчки глянув на Максима.

— Ну що ж, помаленьку почнем,—без слів зрозумів його
Попелюх.

— Тільки якнайменше балакати,—так воно буде краще.

— Не хвались, мовляв, ідучи на рать...—додав дядя
Вікентій.

Після Мишка на штурвальний місток „Олівера“ зійшов
Максим. Перше проміння сонця, вдаривши зза пагорка у до-
лину, веселими зайчиками заграло на поцинкованій блясі
комбайна.

Максимова промова була дуже коротка.

Коли він закінчив, хлопці заплескали.

Серйозні, заклопотані почали розходитись усі до своїх
машин...

— Як махну кашкетом — починай,—гукнув Максим.

— ...Кашкетом. Чули, кашкетом,—підхопили комбайнери.

— Максиме Пилиповичу, а цигарки?..

— Без курива яка ж у дідька робота?—підбігло двоє
трактористів до Максима.

— А справді, Панасе, як там з цигарками,—запитав По-
пелюх.—Яксь дрібниця може зіпсувати настрій людей.

Мулявко і сам увесь час позирав на пагорок—чи не їде
отой ледащо кооператор з цигарками. Він тільки вилаявся
і пояснив, нехай хлопці не сумніваються, куриво буде у сні-
данок.

Згадавши про свою ранішню комбінацію з кооператором,
Мулявко кинувся по кишенях, щоб наділити хлопцям махорки
з своїх запасів. Але хтось догадався раніш позичити в нього

ту махорку геть з пачкою. Панас лише сплюнув спересердя і мовчки подався на сусідню клітку.

Тоді Максим витяг з кишені пачку „золотих“ і простягнув хлопцям по товстелезній цигарці. Цю пачку Попелюх беріг для якогось урочистого дня, але згадавши вранці про неї, не вагаючись поклав до кишені і поїхав на степ.

— Ого, оце так цигарки! Не інакше, директорські,— зраділи юнаки.

— Час починати,— нагадав дядя Вікентій, показуючи Максимові свого годинника.

Максим знову стояв на штурвальному місткові сніжно-білого „Олівера“.

Упевнено востаннє оглянув свою „армію“. На різному віддаленні маячили комбайни. Ген на захід, майже впоруч площі червоними написами по сірому димчастому корпусі два новеньких „Комунари“, що просто з заводу потрапили на жнива. Два стареньких комбайна заходили від Ляхової долини. Штурвальні були на місцях. Повітря розтинав гуркіт моторів, біля машин метушились сині, засмальцьовані комбінезони. Максим запитувально махнув сигнальним прапорцем з свого містка. В ту ж мить йому відповідали з машин.

— Усі?— перепитав Попелюх у присутніх. Йому здалося— не помітив відповіді з одної.

— П'ятдесят третій мовчить,— з тривогою відказав Мулявко і почав перегортати в думках, що ж могло знову трапитись з Ляпуновою машиною.

— Готовий, готовий,— одчайдушно вимахували з п'ятдесят третього.

Стрілки на годинникові виструнчилися у просту лінію.

— Давай!— гукнув, махнувши кашкетом, Максим, хоч го-
лосу його ніхто не міг почути за гуркотом моторів.

Біля плескатої могили влаштували перевалочний пункт. Ще з вечора тут простругали величезний прямокутний тік. Дівчата простелили посеред нього важкого брезента, під керунком Ястребчика встановили віялки. Там таки на тракторній теліжці влаштувалася Ксеня.

Розіклавши на невеликому столикові годинника, обліковий аркуш та зшиток накладних— усе своє нескладне вачиння, нервово вглядаючись у далину, походжала Ксеня.

Її розчарування несподіваним початком „дня ударника“ по-
троху проходило.

Напруженим зором дивилася Ксеня за рухом комбайнів, чекаючи від них сигналу вислати авто.

Ксеня так чекала цього дня. В думках вже накреслила собі, як у листі опише свої враження комбайнерки. Вона увесь час обстоювала своє вирішення працювати на штурвалі.

Мулявко навіть дав кілька практичних уроків вести комбайн; але вчора, коли остаточно опрацьовували план, отой гидкий Максим категорично запротестував і настояв:— Ксені бути за диспетчерку, регулювати рух автомашин, що збиратимуть зерно спід комбайнів і возитимуть на станцію.

Як не благала Ксеня,— з того нічого не вийшло.

Автопарк, що мав обслуговувати комбайни, був явно недостатній. Тільки при суворій регламентації руху машин була надія упоратись з вивозкою зерна, інакше затримка в роботі, зниження виробітку, а значить і темпів.

Крім того Максим сподівався вивирити продукційність кожної машини, вправність комбайнерів та шоферів, отже була потреба налагодити суворий облік. Цього вимагали бригади, бо яке ж змагання без обліку.

Поміркували і зійшлися на тому— ніхто краще не підходить до цієї роботи, як Ксеня.

За виразом Максима, диспетчер— душа всієї справи. Така характеристика трохи втішала Глазуну, але в той же час вона сторонній спостерігач цього прегарного змагання.

Ксенчин мозок різала думка: чи матиме право розказувати вона про свою участь у жнивях. „Диспетчерія“— посміхнулася Ксеня, пригадавши Мулявка, який уже встиг прикласти до неї те прізвисько. Цілий день просидіти у цій загороді,— зневажливо подумала Глазунова, оглядаючи тележку, що правила їй за поміст для диспетчерського пункту.

Так марила вона повернутися до міста справжньою ударницею, пережити оті чарівні хвилини загального визнання, шанування, хвилини напруженого змагання і показати клас роботи. А тут оцей тороплений Максим зіпсував усе свято...

— Ксеню, гукають,— окликнули Глазуну дівчата. Над містками двох комбайнів тріпотіли білі прапорці. То був сигнал: „бункер повен“. Ксеня заметушилась.

— Товаришу, їдьте, заберіть у цих двох,— гукнула вона шоферові починати роботу.

— Що везти? Ото загулялись,— підхопився той.

Ще один комбайн викинув прапорець.

— Починається,— подумала Ксеня. Проставила час і знову загукала готувати машини.

Сумніви одлетіли геть, тіло охоплював нервовий дріж, як перед складною спортивною справою. Щось подібне буває у плавця, що має стрімголов кинутись у воду з височини десятиметрової вежі. І хоч він добре впевнений у своїй силі і не впервину йому той стрибок, однак чомусь серце починає прискорено битися.

— Давай, давай!— приспішувала шоферів Ксеня.

Виблискуючи балаонами, одна по одній машини рушали через високу стерню.

Кінець дня був мало схожий на початок. Провал був цілковитий і незаперечливий. Як завжди буває в таких випадках, лихо спіткало там, де на нього найменше сподівалися.

По обіді влаштували невеличкий мітинг. Навіть Лопушенко немов захопився загальним піднесенням. Він розчулився і закликав комбайнерів і трактористів ще напружитись у другій половині дня.

Справді, всі дивувались напрочуд хорошій роботі комбайнів. До обід скосили чималий клин пшениці і намолотили стільки зерна, що перевалка не вправлялась його перечишати. Довелося додати віялок і вивезти на степ усю наявну на відділку робочу силу. Мулявка виявивсь чудовим організатором: в обід він і Ксеня оббігли вдвох Ведмежий і загітували усіх поспіль дружин робітників і службовців вийти на степ допомагати чистити зерно. Тільки Ястребчикова та Лопушенкова не вийшли. Почувши, що Мулявко „мобілізує“ на степ, вони замкнули хату знадвору на колодку, а самі влізли вікном у середину і там причаїлись у запічку, ніби нікого вдома немає.

Сусіди бачили оте і виказали ту хитрість Мулявкові, але він, задоволений досягнутими наслідками, зневажливо кинув:

— А ну їх до біса, задрипанок, ми нікого не неволимо. Працювати сьогодні — велика честь...

Успіху сприяла напрочуд гарна днина. Робота кипіла, грузовики бігали на станцію щодуху, а купа зерна ніяк не меншала. Зрештою Максим наказав припинити вивіз зерна на елеватор.

Це позбавляло його змоги відбити сьогоднішній успіх у зведенні, але він вважав, що основна мета спроби буде зірвана, якщо зза недостатчі автомашин доведеться притишити роботу комбайнів. Однак і цей захід не міг усунути прикрої помилки, якої допустивсь Максим і його штаб у організації масового комбайнування.

Того року радгоспи уперше переходили від спільної загонки до індивідуальної, отож ні Попелюх, ні бригадири ще не могли додуматись до поперечного прокоосу по клітці, так званої живої магістралі, щоб на ній розвантажувати комбайни, тим самим зменшуючи потребу в автотранспорті.

Замість вивантажувати бункери в певних місцях, автомашинам доводилось ганятись за комбайнами по всьому полю, а що машини косили не суцільним масивом, а були розкидані по різних напрямках і на різній віддалі, — холості перегони все зростали. Безладдя побільшувалось тим, що забули розкріпити автомашини за певними групами комбайнів. Брати

Бурдюги, зобачивши, що шофери, не встигаючи, запізнаються, почали „застоювати чергу“, завчасно викидати сигнал „бункер повен“.

По обіді цей „досвід“ Бурдюгів підхопила решта комбайнерів. Автомашинам доводилось хвилини по десять-п'ятнадцять чекати, поки бункер виповниться до відмітки. Сигналізація втрачала будьяку силу. Ні Ксеня, ні шофери вже не вірили сигналам. Просто спостерігали, який комбайн зупинився зовсім, до того й їхали збирати зерно.

Максим, попереджений Ксенею, сів на авто і сам особисто перевіряв як викидають сигнали, щоб спинити паніку. Йому навіть пощастило упіймати на гарячому одного з Бурдюгів: той викинув сигнал тоді, як у нього бункер був ще зовсім порожній, а комбайн стояв, бо він переклепував кілька одірваних планок на транспортері. Максим нагрімав на свого недруга, але Бурдюг похмуро відповів:—забув скинути, от вам і вся провина. Повидумували різні ударництва, робити вам нічого...

Біда сама ніколи не ходить, одне лихо друге водить. Комбайнер Гасан косив понад шляхом недалеко токовища. Кілька разів йому щастило так розчислити хід машини, що бункер виповнювався саме на повороті від шляху. Тоді авто підбігали до Гасана „поза чергою“—вихвачували зерно. Це дало йому змогу косити майже без простоїв і далеко випередити свою „любку“ рекордистку Партикової бригади Зіньку Косташ. Гасан уже намолочував одинадцятий бункер. За три години, що лишалось до шабашу, він збирався перекрити радгоспний рекорд, аж тут трапилась затримка з автомашинами.

Щоб не гаяти часу, Гасан скомандував трактористові рулити на тік: „Вивантажимо бункер просто на купу...“ Але тракторист не зрозумів маневру. А коли почав розвертати машину, недогледів і потрапив комбайном у якусь ямину.

Машина здригнула і важко осіла всім корпусом на правий бік. Щось хрюснуло; Гасан несамовито закричав, та вже було пізно—комбайн вийшов з ладу. Вони зігнули раму.

Ще прикріша неприємність трапилась з Мулявком.

Коли в першій половині дня Гасан почав наздоганяти на „Сталінцеві“ велетня „Олівера“, на якому працювала Зінька Косташ з Бурдюгом, Мулявко присікався до неї: давай, давай, темп!

—Ставай на штурвал та й давай, а я машину гробити не охотник,—похмуро відповів Бурдюг, віддав Мулявкові штурвал і мовчки зійшов з містка машини.

Мулявко з насолодою вів красуня „Олівера“, потужний комбайн швидко різав хліб своїм сорокавосьмифутовим хедером.

Коли вони зробили коло, Мулявкові здалося, що машина йде помалу.

— Давай ходу! — помахав він трактористу і наддав обертів барабану.

Коли вони заходили вже в третій тур, з брязкотом луснув і розлетівся на шматки довжелезний ніж комбайна. З хрускотом полетіли зубки напрямних пальців і, перш ніж Панас зрозумів у чому справа і виключив мотор, всі ті уламки шугнули по транспортеру в барабан.

Красунь „Олівер“ зупинився у загонці з понівеченим хедером і вибитою декою барабана. У ножі потрапив уламок старої штельваги; Мулявко не зовсім обізнаний з роботою комбайнів цієї системи, ставши на штурвал, не примітив, що одірвавсь мотузок від тарахкалки, яка у таких випадках викликає транспортер.

З різних причин до вечора вибуло ще дві машини.

Сум охопив усіх. Максим і Мишко Заботкін лаяли на чому світ Мулявка, — партиківці зловтішались. Зінька мало не побила Панаса і галасувала, що „комсомоли“ скалічили її машину.

Тільки один Ляпун несподівано підбадьорив усіх. Його „штрафний“ агрегат косив у найдальших гонах аж під Ведмежим. Коли почалась пообідня метушня, автомашини зовсім перестали заїжджати у загонку до Прокошки. Отож з повним бункером Ляпун був примушений шукати виходу. Недовго роздумуючи, він відчепив трактора і наказав Побігайлові притягти на третій скорості тракторну теліжку, що стояла забута ще з минулого року під скиртою торішньої соломи. Миттю розгрузивши бункер, він погнав комбайн у загонку, а сам ухопив лопату і нашвидку розчистив на пригорбку порядний точок, куди і почав сипати зерно по тому, як виповнив теліжку вщерть.

Не бачачи прапорця на Ляпуновому комбайні, усі вирішили, що йому й сьогодні не йдеться на роботі.

„Мабуть уломився й він“ — подумав з досадою Максим. Ще з перших днів якось увірився йому цей худорлявий хлопець.

Вдвох з дядею Вікентієм Максим подався на клітку, де зупинивсь „Комунар“ 53.

Як же були здивовані, коли побачили Прокошку Ляпуна і весь екіпаж його агрегата за дивним заняттям — вони старанно обкопували точок, на якому споміж зім'ятої стерні височила здоровецька купа зерна.

— Що ви робите? — запитав ошелешений Максим.

— Щоб не затекло, може вночі дощ буде... — хазайновито відповів Прокошка.

Максим уже збирався був розутюжити як слід самоправного комбайнера, та коли перевезли зерно на перевалку, підрахували скошену площу, виявилось, що Ляпун перекрив і радгоспний і районний рекорди. Ця несподіванка трохи розрадила всіх. Прокошку довго підкидали „на ура“.

Пізніше, коли вже розходились спати, Максим добре виб'якував Прокошку, але знайдена ним теліжка наштотхнула на думку по-новому організувати робочу ділянку комбайна.

Ввечорі довго обмізковували новий Максимів проект. Сперечалися гаряче і завзято, але всім ставало ясно: винахід Ляпуна допоміг підшукати нову організацію комбайнування, яка дозволяла вчасно розвантажувати бункери майже без допомоги автомашини. Звичайно „метод“ Ляпуна — зсипати зерно на окремі точки, був відкинутий, як небезпечний, а от теліжки вирішили використати цілком. Загонки поблизу перевалки мали обслуговуватись виключно теліжками на причепові за тракторами. Це давало змогу знову поставити на рейси до станції обидві п'ятитонні машини, ганяти які за комбайнами було зовсім недоцільно.

Новим розташуванням сил було так само усунено знеосібку автомашин, що власне і породила паніку. Кожному шоферові були вказані агрегати, які він мав обслуговувати, тільки у крайньому разі, за розпорядженням диспетчера, шофер міг бути перекинутий на допомогу туди, де не вправлялись вивантажувати намолочене зерно. Максим тут же накидав коротенький наказ, в якому були сформульовані вирішення штабу. В кінці він приписав: „Бурдюгові Андрію за ламання виробничої дисципліни висловити сувору догану, попередити, що надалі такі витівки буду розглядати як зрив збиральної, а винуватців віддаватиму до суду“.

Усі цілком погодилися з необхідністю такої приписки, як би не ота паніка, автомашини могли б впоратись з вивозкою...

— А чого ж ви Мулявка не преміруєте?.. Теж мені ударики липові,— верескнув з темряви жіночий голос.

Усі аж здригнули з несподіванки і перезирнулись. Максим, відхиливши рукою світло від ліхтаря, побачив у дверях вагончика, де відбувалась нарада, Зіньку Косташ.

— Що тобі, товаришко?— спокійно запитав її Максим.

— Ще й питає! Та чим же я завтра коситиму, коли той телепень Панас мого „Олівера“ угробив? Та за таку машину вас усіх постріляти мало!..

— А ти, громадянко, не хвилюйся. Мулявко зламав машину, він її і злагодить, а ти вибирай собі, яка на тебе дивиться. Даю тобі право—кого хоч зсунути з комбайна, а Мулявка, Гасана і всіх аварійщиків судитимем за всією строгістю, можеш не хвилюватися...

— А при чому ж там Гасан?..— знітилась Зінька і голос її відразу пом'якшав.

— То розбере комісія,— заспокоїв дівчину Максим.

— М'яко стелеш...— вагалась Зінька.

— А ти не клади пальця на зуби,— підзююкнув дівчину якийсь чоловічий голос з темряви.

— Як би там без суфлерів,—спокійно відрізав Максим.—
Іди спати, товаришко,—звернувся він знову до Зінки,—
завтра по видному розберемося, може і твою машину пустимо.

XIII

Попелюх розбудив конюха Генадія.

— Який бо ви непосидючий, Максиме Пилиповичу. Коли ви ото спите?—мурмотів той спросоння.

— Нічого, нічого, запряжіть мені однокінну бідарку, передіду помаленьку на Ведмежий, а там і підночую.

— Зі світу зведете себе. Та хоч би вдень спали. Служив я колись в одного німця-управителя. Так він ото в обід виспить добре, цілу ніч гасає, а на наряді перший. Ото всі було дивуються: і коли він, мовляв, отой управитель спить? А воно просте діло—хитрющий чоловік був собі та й усе...

— Треба перевірити, як наші вартові сторожують...

— Та хіба ж там без вас нікому, Пилиповичу? А тільки їхати доведеться тачанкою. Бідарку запрягти ніяк. Як ото їздив Лопух на центральну, брав шлеї, та й досі не приніс.

— Ну що ж, запрягайте тачанку, поїдемо вдвох: веселіш буде.

За останній п'ятиденник відділок намолотив силу хліба, але вивозити його не управлявся. Кілька тисяч пудів хліба лежало у буртах серед степу, не менша спокуса для злодіїв, були й копички ячменю, розкидані по величезному радгоспному лану. Отож непокоїться Попелюхові були достатні причини.

Максим наказав Генадію їхати битим шляхом до поворотки на Жолоби, а звідти понад селом уздовж нових скирт.

Вже було далеко за північ. Легесенький туман ледь помітно звисав над землею. Можливо то землі парували після дощу.

Шпарко бігли в нічній прохолоді ситенькі коні. Максим тісно обгорнувся у брезентовий балахон. Пошкодував, що світлий. Уночі далеко видати. Як колеса діставали твердішого ґрунту, тачанка злегенька дзвеніла рихвою.

— Тепер поганяйте, Генадію, помаленьку осторонь, а я піду пішки,—загадав Максим, як доїхали поворотки, де стояли бунти мішків з пшеницею.

— Хто тут сторожує?—на всякий випадок спитав Максим.

— Дід Євген. Нікудишний чолов'яга, спить мабуть ледащо,—позіхнув Генадій і помаленьку торкнув коней.

Максим не хапаючись став заходити з того боку, звідки дощило вдень, розраховуючи: сторож напевно сидить з сухішого боку. До бунтів лишалося ще кроків із сорок:—Ма-

буть знову спить старикан. Чи не доведеться справді звільнити його,—пригадав Максим неодноразові заяви Ястребчика про ненадійність цього сторожа.

— Хто такий!—раптом почулося з темряви.

Максим, не міняючи кроку, поволі наближався, узявши напрямок на вигук.

— Хто такий, питаю!..—вдруге вже не своїм голосом загукало в темряві.

— ...Ото жахає старий,—усміхнувся Максим, і прискорив ходу вже просто на сторожа.

— Йй-бо стрілятиму,—несамовито загукав той і висунув зза мішків, ніби рушницю, незграбного дрюка.

Максим не витримав і засміявся:—Це я, діду Євгене, а дрючка відстав. Чорт велику силу має, гляди ще зустрілиш...

— А-а, товариш управитель,—а я вже трусився, думаю—зłodий.

— А кинь лиш, діду, розігравати. Скажи по правді, ти знав хто йде?

Дід Євген попервах хотів удати з себе одчайного служачу, божився, що не знав, але зрештою признався.

— Так як поважаю вас, товариш управитель, кажу, як на духу, збирався я ото старістю подрімати...

— А хіба на варті сплять,—зауважив старому Максим.

— Винуватий, товаришу, каюся. Так ото тільки вмостився, аж чую, щось їде шляхом. Ну я, не дурень бувши, здогадався—мабуть повіряєте сторожу.

Максим не повірив і здивувався: як то міг він, не бачивши, здогадатися, хто їде?

Старий зареготався.—А послухайте но...

У вічній тиші приглушено тенькнула риховка...

— А бий тебе,—вилаявся Максим. Він тільки тепер згадав про оту прокляту рихву, що зіскочила була з заднього колеса, теліпалася на осі і, видзвонюючи на грудках, по-зрадницькому видавала його тачанку споміж сотні на шляху.

— Тільки дурень міг їздити з таким дзвоником повіряти сторожу,—картав себе Максим.

— Молодця, діду Євген. Дякую за науку. Ну гукай, хай під'їздить.

Вони закурили Максимових цигарок. По паузі Попелюх вже строгим начальницьким тоном повторив старому, що спати на посту—злочин, отже, як таке трапиться, він буде змушений вжити заходів, тим більше Ястребчик не одного разу скаржився на діда.

— Був гріх, Пилиповичу, а більше—бреше вам отой Стах. Недолюбляє мене отой панський підлизник...

В цей час під'їхала тачанка.

— Куди накажете?—спитав Генадій.

— Зажди,— відказав йому Максим. Його зацікавив несподіваний оберт розмови.

— Ти скажи мені, старий, усе, не крийся, може хто зобіжає?— допитувався Максим.

— Іншим разом, Пилиповичу,— розчулено прошепотів сторож.— Не стану говорити з вами при отому Ястребчиковому підбрехачеві. А на токовищі придивіться як слід...

— Ну, гаразд, старий, тільки не спи,— і Максим взявся сидати до брички.

— Пилиповичу, а рихвочку скинути варт. На біса вона дзвонитиме,— нагадав дід Євген.

Генадій Корито, Максимів кучер, несподівано накинувся на Трача, узвав його старим дурнем, що не в свої сані лізе. Однак Максим наказав Генадію знайти ключа, зняти колесо і скинути оте непотрібне брязкало.

Лопушенко і Ястребчик не надіялись самими комбайнами вчасно зібрати хліб. Ще до приїзду Максимового вони устигли звалити добру половину ранніх хлібів лобогрійками. Тепер доводилось витрачати силу робочих рук і тягла, щоб дати лад отій косовиці.

Щоб заощадити час, всупереч давнім традиціям, вирішили класти невеличкі скирти, звозити на одну скирту десять-дванадцять га.

Молотили комбайном, збивши одну скирту, переходили до іншої.

На „Ляховій Долині“, де косили віндроверами з накопичувачем Сагурового винаходу, Мулявко запропонував перетягати комбайни від копиці до копиці і молотити їх не скиртуючи.

Звичайно цей спосіб мав чимало своїх вад, проте за тих обставин був припустимий, хоча Максим мав більшу прихильність до молотьби з скирт.

Найбільшою хобою цих способів молотьби було те, що вони обидва потребували великої кількості сторожів. Часто-густо не було ніякої можливості углядіти за отими всіма копичками, токовищами. Не раз траплялися сліди крадіжок, злодійського обстригання колосків. Весь час доводилося потерпати за намолочене зерно. За браком транспорту не завжди щастило своєчасно перекидати хліб на перевалки. Якнайкраще це все зрозумів Максим, об'їжджаючи уночі принишклий степ, споглядаючи, як по ньому без кінця, без краю звідусіль бовваніли невеличкими чорними кучугурами незчисленні копиці ячменю і пшениці.

Особливо небезпечна була дев'ятнадцята клітка. Максима навіть здивувало, чому Стах Казімірович не загадав починати молотьбу саме з неї.

Ця клітка добірної пшениці припадала у крайніх гонах. Межувала з колгоспним соняшником. Гектарів п'ятдесят того соняшника виходили просто у напрямкові на Макогонівку, найнебезпечніший куток Жолобів.

Максим наказав їхати проти вітру, поза новими скиртами, але так, щоб в разі потреби якнайзручніше вискочити і перетяти шлях до соняшників.

— Як тільки скомандую — з усіх чотирьох давай просто на ті копички. — Максим пильніше вдивлявся вперед. — Ану лиш давай сюдою...

На весь дух тачанка оббігла круг току. Максим зіскочив додолу, наготувавши браунінг. Оббіг ще раз копицю, нічого підозрілого.

— Хай йому морока, приверзлося таке. — Тут тільки він почув, як в нього ходором заходило серце.

„...Пальнути чи що для годиться?“ Він, не приціляючись, навмання пустив кулю у напрямкові ближчої копиці.

Постріл батогом цвйохнув у повітрі, далека луна відгукнулася на нього.

„Що за ледащо?“ Максим потер очі і пригнувся, щоб краще роздивитись. „Чи то постріл засліпив його, чи йому вже починає верзтись?“

Щось ніби перебігало від копиці до копиці, намагаючись добігти соняшники.

— Генадію, мерщій. Давай оцим краєм, — скочив на тачанку Максим.

План був простий. Під'їхати ще кроків на п'ятдесят, а там, як хтось є, то почне тікати, а тут вже було видно, як його догонити.

Максим увесь зібрався пружиною, готовий кинутися вперед.

„Ось перша, — кров стукає у скроні. — Нема! Друга, третя... Знову помилка“.

— Тихше, Генадію, — ходою проїхали ще трохи. Ані телень.

— Не інакше, як привиділося. Та хто там піде... Хто схоче красти, той у колгоспі набере, а сюди вони боятись на радгоспівське... Вйю, дорогуші, — хвацько повернув на тому слові Генадій, лишаючи ліворуч вже обмолочені копички. Тільки тепер оддаєки почули сторожа на сусідній клітці. Він, мабуть, прокинувся від пострілу і почав вибивати на якомусь залізі.

Раптом Максимові здалося, що вони минають оті самі копички, до яких він і наказав Генадію їхати.

„Тьху, мені вже починає верзтись казна-що, одурів зовсім... А може й справді не замів, куди оцей шкарбан обернув, поки вовтузився з пістолетом?..“

— Генадію, ану завертай ще раз.

Кучер здвигнув плечима, з неприхованою неохотою завернув коні.

— Гоп-гоп,— загукав Максим, підвівшись на тачанці.

Вигук нагадав йому випробуваний у таких випадках маневр. Ще в дитячих бійках на вулиці іноді щастило використати його.

— Хлопці, сюди: ось вони!..— Загукав він навання і ледве сам не розсміявся з своєї вигадки. Але наслідок був зовсім несподіваний. Максим закам'янів.

Дві постаті виринули зза копички і прожогом кинулися навтьоки, просто до соняшників.

— Гони на всю!— несамовито вигукнув Максим і, гадаючи, що Генадій з переляку не второпа поганяти, вихопив батога і віжки.

— Стій, злодюги! Стій!— закричав Максим, наздоганяючи злодіїв.

То був ніби сигнал до втікачів. Почувши, що тачанка ось-ось наздожене, вони враз кинулись врозтіч і перш, ніж Максим встиг прикинути, за яким з них вдарити, вони виграли час і вже сягали соняшникових хашів.

Мало не перекинувши тачанки, Максим обернув кіньми і пустився наперейми одному з крадіїв, щоб перетяти йому шлях. І от, коли він уже готовий був наздогнати невідомого, той знову кинувся на бік, а Максим з усього розгону влетів у згребени. Тачанку кинуло вгору і вони вдвох з Генадієм полетіли шкереберть.

Копиця зм'якшила удар. Максим відразу скочив на рівні ноги і встиг угледіти: злодій забіг у соняшник і подався рядками, прямуючи до села. Він мабуть уже не мав сили продиратися крізь дебеле стовбур'я, а може боявся лишити за собою слід поламаного бадилля.

Максим метнувся був за ним, але нога защеміла у кісточці. Тоді він підбіг до коней, що пирхали, злякано тупцюючи, позаплутувані у шлеях. Миттю зірвав з борозного шлею разом з віжками і уздечкою і, скочивши охляп, подався крізь соняшник навздогін за крадієм.

Згарячу проскочив слід, розгубивсь. Далі побачив зламане стовбур'я. Тут видко нещодавно бігла людина.

Спантеличений кінь, без обротьки не хотів іти. Боявся стовбур'я. Воно плуталось у ногах, шкрябало по череві. Максим зняв кашкета і лякаючи то з одного, то з другого боку коня, керував ним і зрештою вискочив на вигін.

Тут макогонівські садки й городи клином видавалися далеко у степ. Найбільше сто кроків було від ріжка до отого клина соняшника.

Поки Попелюх плутався, злодій устиг перебігти найнебезпечніше місце. Максим тільки примітив, як невідомий стрімголов кинувся у якийсь город.

Чвалом пустив коня. Доскочив рову. Ним було обкопано садок. Свіжа пролазина у загаті свідчила: саме сюди щойно проскочив злодій.

Покинувши коня, Максим і собі перестрибнув через загату і, перемагаючи біль, подався городом, вслухаючись, як десь попереду шелестів садок, ніби хтось, поспішаючи, продирався поміж деревами.

Шелест все віддалявся. Тоді Максим зрозумів — не догнати йому злодія. Вже як мав вибігти на подвір'я, стрельнув навання в напрямкові, де востаннє шелеснули вишні.

— Хто стріляє! — почувся зляканий вигук на подвір'ї.

— Держи злодія! — крикнув на відповідь Максим і, здивований, зупинився перед Лопушенком.

— Що таке, що трапилось? — в одній близьні, спросонок тремтів комірник. Позад його білої постаті чорною плямою зяяла розчинена брама клуні.

— Хлібокрад... утік з рук... — з силою віддихнув Максим і шарпнувся до клуні.

— Шукай вітра в полі, хіба він дурний, просто мені до рук ускочити. Та ж я там улітку сплю. Садками подався він мабуть, а в садках не впіймати...

Вони трохи погомоніли, закрутили по цигарочці.

— А це ти правильно робиш, Пилиповичу, ота пшеничка добра приманка для ворюг... Надобраніч, — солодко позіхнув Лопушенко і пішов до клуні.

Шкандибаючи, Максим повернувся на завгороді, упіймав коня і поїхав розшукувати тачанку і Генадія.

XIV

Вранці Максим не міг вчасно прокинутись. Коли він зодягнувся і вийшов з хати, на величезному подвір'ї управительської квартири панувала тиша.

Село спорожніло, старе й мале — усі подались на степ вихвачувати врожай.

— Генадій, Генадій, — гукав Попелюх на свого конюха, але той не озивався. — Та й заспав я сьогодні, — глянувши на сонце, розсердивсь на самого себе Максим.

Управительські коні смачно жували у стайні овес. Сідло і шлеї висіли на кілочку, біля брами. Штаба замкнена, ключ у Генадія, отож вивести коней ніяк.

Максим ще раз глянув на подвір'я, обдивився штабу і вирішив піти пішки. Замкнувши хату, Максим подався провулочком на стежку, що гадючилась ярком на хутір.

Після дощів у ярку, як у парні. Максим прискорював ходу з кожним кроком. Він був страшенно невдоволений тим, що заспав. „Гарний господар, аж нікуди! Люди на ро-

боті, а той, кому належить подавати усім приклад, до восьми годин прохолоджується і в сніданок на поле йде. Далеко піде, Максиме, при такій роботі..."

За яром стежка перетинала колгоспний лан. Ще оддалік почув Максим заклопотаний джеркіт жниварок. Ось, вимахуючи крилами, зза повороту, просто на нього вихопилась само-скидка, лишаючи позад себе грубі оберемки скошеної пшениці.

Дорідний троян колгоспних коней одчайдушно вимахує мордами, ганяючи мух. Чиясь дбайлива рука повплітала червоні стрічки у гриви, чола прикриті солом'яними дашками від спеки. Вимахуючи на всі боки мордами, брязкаючи удилами і збруєю, троян легко котить самоскидну жниварку.

Навздогін за жаткою, переймаючи одна одну, зза рогу клітки вибігло кілька молодичь. Вони вправно зв'язували снопи і ось уже порівнялись з Максимом.

— Дивіться, управитель прийшли нам допомагати. Глядіть, щоб ручки білі на остюки не покололи!

— Ану покажіть, як у вас в'яжуть...

— Та де там, хіба для такої інтелігенції то підходяща робота, — щиро захвилювалась якась старенька.

Максима за живе узяла бабусина репліка.

„Знову те ж саме... З галстучком, інтелігенція... Ні, по-справайте..."

— А нумо змагатися, молодичі, — задирливо гукнув Максим. Колись ще хлопцем в'язав так, що було ніхто не зійде з ним.

Максим скинув піджак, метко скрутив перевесло, міцно здавлюючи сніп, ретельно оббирав гузир. Позад парубка низавсь разок огрядних снопів.

Молодиці одразу побачили, з ким мають справу. Вони одчайдушно змагались з Максимом, щоб не дати йому змоги наздогнати себе. Проте віддаль поміж ними і парубком все скорочувалась і вже на першій половині гін, поруч Максима лишилась тільки одна молода і метка жінка. Її маленькі дужі руки в одну мить вправно обперізували перевеслом скинуту жаткою купку, в ту ж мить притиском коліна вона міцніше збивала стебла, затикала гудзь під обперізок і бігцем простувала до наступного оберемка, устигаючи на ходу звивати нове перевесло.

Максим не відставав. Він усе швидше перебігав від снопа до снопа, з задоволенням відчуваючи, які вправні та узгоджені всі його рухи. Ось молодича поспішаючи шарпнула перевесло, воно розірвалось, сніп розтрусився купкою зрізаних стебел. Молодиця розгублено глянула на Максима, в ту ж мить звилася собі нове перевесло, але та хвилинка була вирішальна. Максим уже йшов на два снопи попереду. Молодиця спробувала ще відвоювати першість, але впевненість уже покинула її. Одне по одному луснули ще два перевесла.

Максим підійшов до краю гонів, лишивши її далеченько позад себе.

Тим часом жатка устигла обійти коло. Змагання розпочалося наново.

Максим зовсім забув, куди йшов. Він тільки в'язав і в'язав запашні пшеничні снопи. І так приємно було йому відчувати в собі ту легку, як у піснях, непомітну узгодженість рухів, що захватом сповнює м'язи, перетворює на радість, на свято найскладнішу, найтяжчу роботу.

Коли дов'язали ще одну постать, почувся дзвінок.

— Шабаш, товаришу директоре, пішли снідати, — загукали молодіці Максимові, але той так розходився, що вони мушили разів скільки повторити оте.

— Гай-гай, парубче, видати не одну сотню кіп зв'язав на своєму віку, — захоплено поцінувала Максимову вправність старенька колгоспниця.

— Меткий на вдачу директор, серце мало не вискочить, — підхопила молодиця, що з нею змагався Максим. — З таким можна і по п'ять трудоднів заробити на день.

Жінки примусили Максима піти з ними поснідати в артіль. Максим відмовлявся, йому справді ще не хотілось їсти. Та колгоспниці так дружньо і так щиро просили його одвідати хліба-солі, що він не міг відмовити. Зрештою йому самому було приємно відчувати дружній контакт, що встановивсь поміж ним і цими зовсім незнайомими людьми.

Сніданок у колгоспі допоміг Максимові зробити кілька практичних висновків. Максима оточили колгоспні активісти і, вказуючи йому на низку обурливих фактів негосподарності, доводили: адміністрація відділку, а особливо Ястребчик, набирають на роботу в радгосп різний підозрілий народ, уникають чомусь організованого набору людей з колгоспу. Ще чимало різних корисних відомостей несподівано для самого себе дістав Максим.

— Треба якнайміцніше тримати зв'язок з колгоспами. Ось де невичерпні резерви про всякий випадок, — міркував собі Попелюх, простуючи на хутір.

Коли Максим переходив радгоспний лан, він з тривогою помітив нову небезпеку: від дощів стебла стиглої пшениці розм'якали, колос никнув, а буркун, непомітний до того часу в буйному хлібові, по-зрадницькому підводив голову.

Нива, днів скільки тому ясножовта, зараз починала братись зеленню бур'янів.

„Невеселі справи. Будьщо треба найближчих днів зрізати весь хліб. Переберуся на хутір, — несподівано вирішив Максим, — так, сюди, на Ведмежий, не гаючись. Кожної хвилини треба бути на місці!“

У неділю Максим поїхав до Жолобів приймати в МТМ відремонтовану для нього півтонку „Шевроле“. Тією півтонкою їздив колись механізатор радгоспу, та одного разу тут у Жолобах звалився з нею по п'яному ділу з містка. Трохи пізніше механізатор одержав для своїх роз'їздів легковий „ГАЗ“, а покалічену „шевролетку“, або як її звали у радгоспі „Коломбину“, накинув четвертому відділку. Максим, приймаючи по акту майно, натрапив у списках на ту „Коломбину“, розшукав її поміж бруктом на подвір'ї МТМ, напосівся на механіка майстерень, щоб той злагодив йому півтонку.

„Коломбіна“ блискуче витримала іспит.

Коли вони оглянули і пропустили мотор, механік запропонував Максимові проїхатися, випробувати машину на ходу. Максим натиснув стартера, відрегулював газ і, поволі опускаючи конус, увімкнув швидкість. „Коломбіна“ плавко розвивала нормальний хід, слухняно корилася керуванню. Максим з утіхою пробіг пару кілометрів вулицями, вигоном побіля села. Несподівано опинилися вони недалеко елеватора. Не думаючи, Максим зарулив до контори.

Тут Максимові посипалися компліменти, здивовані вигуки. Де він, мовляв, добув таку прекрасну машину?..

Максим, не знати як, радів з своєї перемоги. Від похвальби стареньке авто зростало в його очах, як символ господарського успіху, переконувало, що й він не абиякий господарник. Проте Максим старався не видавати свого справжнього настрою.

— Чим тут, власне, можна захоплюватися? — недбало відповідав він і доводив, що тому їхньому захопленню причина — спритність майстрів, які позамазували усі дефекти тієї старої калоші. Механік гаряче перечив Максимові: — нащо гудиш, хазяїне, машина твоя, то тільки як купують — годиться...

Несподівано на ганкові контори з'явилася Леночка. На бігу поправляючи кучері, — їх легенько розвівав вітерець, — вона підбігла до гурту і з виглядом примхливої дитини стала вигоряти Максимові, що „він загордів, не хоче признаватися до своїх давніх друзів“ тощо.

Непідроблена цікавість дівчини остаточно запаморочила Максима. У тон Леночці він запевнив, що вона помиляється. Більше того, не стидяючись всієї компанії, він одверто заявляє, що приїхав до елеватора саме для того, щоб побачити її й покатати.

То здалося надзвичайно дотепним жартом. Усі почали сміючись вітати Леночку.

Леночка знітилась, не знаючи, що відповідати на ті всі дотеми. Але швидко повернувши свій звично примхливий тон, вигукнула: — Чому ж то ви зразу не оголосили своїх справжніх намірів?..

Вона підбігла до кабінки і, вередуючи, ухопила за рукав механіка, щоб той звільнив місце для неї.

Та механік з найсерйознішим виглядом відсторонив Леночку і, вже, не криючись з посміхом, запропонував їй, щоб вона сіла в козуб позад кабінки. Всі зареготали, і, підтримуючи механіків жарт, загукали, що півтонки типу „Шевроле“ найбільш придатні для перевозки таких легеньких вантажів, як гарні дівчата.

Тут уже Леночка розгубилася. Майже плачучи, звернулася вона до Максима, бажаючи допомоги.

Той багатозначно штовхнув механіка і чемно запросив Леночку сісти поруч.

Несміливо увійшла вона до низенької кабінки авта, сповнюючи її тонким пахом свого молодого тіла і парфумів.

Ховаючи своє замішання, Максим схилювся над декою з пристроями і включив швидкість.

Машина плавко розвинула хід. Перед захопленими очима Леночки все швидше і швидше перебігав прибитий пилом, напівприсохлий килим шпориша на вигоні.

Вперше сидівши в передній частині авта, дівчина здивовано спостерігала як на більший ході земля стрімголов летіла назустріч машині, розходилася у боки, ніби розколена навпіл швидким рухом залізної істоти.

Не зменшуючи швидкості, Максим звернув праворуч на профіліровку.

На повороті „Коломбину“ різко кинуло в бік. З легким вигуком Леночка просто впала всім тілом на Максимове плече, не в силі утримати рівноваги.

Крізь тканину сорочки Максим почув її гарячий дотик.

Леночка ніяк не могла причинити дверчата кабінки. Не пускаючи стерну з лівої руки, Максим простягнув праву причинити оті неслухняні дверчата. То міг зробити він, лише простягаючи руку поза спиною Леночки,— виходило, ніби збирається обійняти її. Тут машина знову потрапила у вибій. Максим, схоронюючи рівновагу, несподівано для обох, обхопив Ковальську, міцно притиснув її до себе і лише потому спромігся пригальмувати авто.

Леночка попросила Максима спустити скло на дверчатах. Справді, у кабіні ставало трохи задусно.

Вітер лагідно оббігав шию, крізь проймини безрукавки жартівливо лоскотав Леночку.

За обрію назустріч швидко вихопилось якесь авто. Сонце сліпучо вигравало на нікелю і склі фар.

Весело курликнувши своїм сигналом, стрункий і прудкий на бігу трьохтонний „ЗИС“ мелькнув ліворуч, як комета, лишаючи за собою довгий хвіст куряви.

І ось Максимові здалося: він сам один, загнуждавши казкову потвору, мчить у якусь невідому дальину... Швидше,

швидше, хай стремить під колеса земля. Він припав до керма, пильно уставився вперед і тиснув на всю аксельратора. Мотор, поставлений на „випередження“, гудів рівно і задоволено. Колеса ледь черкали землю.

„Коломбіна“ летіла стрілою, на хвилинку ставши в уяві Максимовій подібною до якогось дивного птаха.

Леночка щосили термосила Максима, припадаючи від штовханів на вибоях увесь час йому до плеча. Леночка не вміла триматися в кабінці, потрапляти у такт коливанням ресорів, через те її нещадно підкидало. Вона перелякалася, благала Максима прикоротити ходу.

Той не відразу добрав, в чому річ. Зрештою зрозумів, прикрив газ і поставив другу швидкість, щоб заспокоїти машину і пасажирку.

Тут вони майже водночас згадали — на них чекають. Леночка просила вертати. Знітилась, заклопотано придивляючись до свого годинника. Так, обмінюючись незначними фразами, вони майже без пригод звернули до контори.

Звичайно, нікому й гадки не було так довго чекати на їхнє повернення. Леночка попросила Максима не їхати до контори; їй соромно, так багато змарнувала часу. До того — вже обідня пора, отож нехай він одвезе її на квартиру.

Біля хвіртки до неї знову повернулася сміливість. Подякувавши за прогулянку, Леночка ласкаво погодилася на Максимову пропозицію у вільний час вчити її правувати автом.

Справді, кілька разів по тому Попелюх заїжджав увечері за Ковальською, катав її, дозволяючи на рівній дорозі правувати машиною.

Такі подорожі п'янили Максима, вибивали з звичайної ділової колії, проте, як приворожений, не міг він переломити себе. Хоч і почував, що робить негаразд, як тільки траплялася вільна хвилина і було хоч трохи по дорозі, звертав до Леночки на квартиру. Кататися вони тепер могли тільки увечері, якщо Максим приїжджав не дуже пізно з хутора у контору або на елеватор.

Зрозуміло, ті нічні погулянки невдовзі стали відомі по всьому селі і на відділку. Слухаючи жартівливі зауваження товаришів, Максим здебільшого відмовчувався або ж заперечував їхні твердження, дивлячись по обставинах. А в глибу душі сповнювався радості і відчував, що йому заздять.

XVI

Управитель Попелюх просто смішив Ксеню.

„Ну кому ото спало на думку доручити таку відповідальну справу такому молодикові?..“

Правда, Ксеня здавала собі раду, — вона не може претендувати на велику обізнаність у радгоспних ділах, але провал

дня ударника, на думку Глазунової, наочно доводив цілковиту нездібність Попелюха організувати справу.

...Вайло! Щляпа!— картала вона у своїх думках Максима.— Зіпсувати таку прекрасну ідею! А головне— це зазнайство, цей самовпевнений тон. А ще збирався засадити її в ясла. „Товаришко Глазунова, на мою думку, ви дасте більше користі біля дітей...” — перекиркуючи управителя, сама собі щебетала Ксеня.— Не журіться, шановний товаришу Попелюх, Глазунова упорається не згірше вашого і на степу. От тільки в амурних ділах справді ніхто з вами не здатний збігти...”

Отак міркуючи, вона з задоволенням наводила останні штрихи карикатури на Попелюха, що прикрашувала сторінки стінгазети.

Ксеня сама здивувалась: звідки в неї той хист малювати? Стінгазета вийшла напрочуд гарна. Ксеня витратила на неї майже цілу коробку фарб, намалювала чудовий наголовок. Там були і колоски і сонце, що повипускало жовтогарячі паруси, і комбайни, що косили високий хліб,— щоправда тут найменше пощастило Ксені.

Найбільш удалася дівчині карикатура на управителя відліку.

Ксеня намалювала Максима Попелюха, як він цілується з якоюсь „красунею” у червоному береті. Вони кумедно протягли один одному назустріч величезні, дудочкою витягнені для поцілунку губи. Дівчина млосно припустила повіки; в Максима, навпаки, очі були виражені як у рака. Вгорі, над головами ніжної пари, Ксеня змалювала серце, пронизане грубезною стрілою.

— Тра-ля-ля! Тра-ля-ля! — Ксеня прислонила стінгазету до грубки і роздивлялась:— Здорово! Вона клацнула пальцями і обкрутилась на одній нозі, зробивши якийсь неймовірний мах другою.

У розкритому вікні почувся сміх. В хатину зазірав Лопушенко :

— Оце часопис, так часопис! Такої часописі ми тут ще зроду не бачили!

— Це газета, Наум Васильович!

— Ну, по-вашому газета, а по-нашому часопис. Пойняли? Але то не суть важно...

Лопушенко швидко перебіг очима той аркуш,— чи не протягли його часом оті „джигуни”,— але ні, все було гаразд. Лопушенко заспокоївсь, а, побачивши карикатуру, та ще таку в’їдливу, на свого недруга — Попелюха, надзвичайно зрадів.— Так, так, товаришу Максиме, виявляй, виявляй свою натуру... Але для годиться він сказав дівчині:

— Мені не зовсім пойнятна карикатура на управителя.

— А там і понімати нічого, цілуються та й усе.

— А хіба то великий гріх?

— Нехай уперед пшеницю скосить, а тоді цілується.

— А як не терпиться, товаришко Глазунова,— хихикнув Лопушенко.

Вони обое почали так сміятись, що не примітили, як до хати увійшли Мишко Заботкін і Панас Мулявко. Хлопці прийшли ніби спеціально глянути на стінгазету,— так вони заявили Ксені,— насправді ж їм хотілося зайвий раз подивитись на цікаву дівчину, погурторити з нею якусь часину.

Тут Лопушенко гурторити на всякий випадок ще раз при свідках посперечатися.

— Попелюх — нова людина, авторитет управителя, особистий випад, знаєте, незручно. З ким гріха не буває, адже ж людина не з каменя...

Але Ксеня вперлась:

— А самокритика?

Мишко вагавсь, але більше прихильний був підтримати Лопушенка. Панас горою став за Ксеню:

— Що там у зуби дивитись! Що заробив — нехай везе!

— Об чім спірка, товариші? — на порозі стояв Попелюх.

Мулявко кинувся був затуляти спиною газету, але Ксеня визивно глянула на Максима:

— Який з вас управитель, товаришу, як ви й досі не знаєте, що на відділку коїться...

— Атож, як бачу, товаришка Глазунова просто чудеса творить на нашому хуторі. Ви якась чарівниця...

Максим з непідробленим захватом милувався здаля від дверей яснобарвним розписом веселого аркуша.

— А ви уперед почитайте, а тоді хвалитимете,— смакуючи гостроту моменту, засміялася Ксеня.

З легким серцем почав перебігати шпальти Максим. Чим далі погляд його біг по аркушу, тим смутнішав він. Всю газету було побудовано на жорстокій критиці відділкових неполадок, вину за які цілком і не зовсім справедливо приписувано йому. Але доконала Попелюха карикатура. Вона вразила просто в серце. Адже смішне вбиває!

Максима аж у піт кинуло, він весь почервонів. Ксеня торжествувала і за спиною в нього весело підморгувала Заботкіну. Максим мовчки вдивлявся в карикатуру: схоже, а головне — дотепно. Він уявив собі, як падатимуть зо сміху робітники, читаючи оту критику.

„Завіщо таке“ — з біллю подумав Максим.

— Цю карикатуру редколегія умістила самоправно, я сном і духом... Товаришко Глазунова, доведеться прибрати,— скоромовкою зачастив Лопушенко.

Ксеня спалахнула. Мишко давав їй знаки, що погоджується з Лопушенком, Панас похмуро мовчав.

Тоді втрутився Максим:

— Раз намальовано, нехай буде. Ніхто з нас не має права

сюди втручатися. От тільки моя симпатія не схожа, товаришко...

— Хіба вона така принадна?..

— Уявіть собі, писанка! І до того... не малює стінгазет,— не доладу кинув Максим і, відчувши, що згарячу сказав дурницю і тим принизив себе, знітився і мовчки вийшов з кімнати.

— Ви бачили такого кр-р-асня-мужчину? Ні, уявіть собі, цей дивак вважає, що я зробила це з ревнощів!..

Ксеня засміялася так заливчасто, що в Максима аж в грудях похолонуло при одній думці, що так сміються тільки з диваків або з безпросвітних дурнів.

Проте і в Ксені цей випадок збудив деякі вагання. Карикатура уже не видавалась їй така дотепна. Але вона вирішила не подавати виду і настояла, щоб газету вивісити так, як вона зроблена.

— Коли перехватили—у наступному номері виправимо,— заспокоїла вона Мишка.

XVII

З начальником політвідділу зустрівся Максим зовсім несподівано. Як завжди, Попелюх увечері під'їхав на елеватор подивитися, як іде хлібоздавання, а там побачив політвідділівський „ГАЗ“. Начальник повіряв документи на зданий хліб, звіряючи свої записи з зведенням елеватора. Вони привітались.

— За декаду кінчається місяць, а в нас по радгоспу тільки сорок вісім процентів плану. Ваш відділок в числі кращих, але й вам треба підтягуватись. Вивозка відстає від умолоту. Ми підкинемо ще дві трюхтонки, але зробіть так, щоб вони не стояли жодної хвилини.

Начальник нагадав Максимові про потребу розгортувати скиртування, умолот, не забувати пару, бо ж, збираючи готовий хліб, маємо дбати за врожай майбутнього року. Так само треба пильнувати про охорону хліба. Облік у радгоспі надто не добре поставлено, а це сприяє великим втратам і крадіжкам...

Максим розповів про свої побоювання, розповів про нічні влови.

— То гаразд, що вночі робиш об'їзди, але сам один ти нічого не зробиш, треба встановити чергування комуністів і комсомольців кожної ночі. Коли сам виб'єшся з сили, усе піде прахом. Один у полі не воїн... Як у тебе з народом, на кого ти можеш спертися?..

Максим назвав Радька, Сагуру, Заботкіна.

— Малувато, товариш управитель. Можна було вже мати більше народу. То ж виходить ваша стінгазета права? А я ще за тебе оступався.

Начальник говорив усе те посміхаючись, але Максим зрозумів — це докір, зауваження, на яке він мусить відповідати серйозно.

— ... Не така вже й правда, товаришу Бистрих, адже мені мало допомагають. Директор, Лопушенко, Колосок, за ким вони руку тягнуть? Нехай там що, а я однаково за перестой платити не буду. Були ми на останньому місці на косовиці і хлібоздаванні, зараз вище середнього. Коли Хименко і Колосок не заважатимуть мені, я вийду в передові...

Уважно вислухавши Максима, Бистрих відповів:

— Не кажи гоп, поки не вискочиш... Надалі я хочу більше від тебе чувати „ми“. Не заривайся. Управитель — це організатор, душа справи, але сам один він нічого зробити не може. З людьми у тебе не гаразд. Тебе зуміли посварити з корисним народом. Але твій виробничий авторитет несхитний. Я балакав де з ким про тебе сьогодні. Бригада Сагури за тебе горою. Трактористи дають блискучу оцінку твоєму знанню машин. Наслідки дня ударника більшість вважає за позитивні. В бригаді Партики настрої гірший, але не тому, що там всі люди погані, а тому, що ніхто з нас над ними не працює. Значить їх хтось інший обробляє на свою користь. Негайно візьмись за Партикову бригаду, наведи лад у гуртожитках, побуті і простеж за їжею, спецодягом. Робітники повинні відчувати, що, вимагаючи від них роботи, ти водночас дбаєш про умови їхньої праці, спочинок, побут. Інакше вони тебе поважати не будуть.

— Такі, як оті Бурдюги, поважатимуть, — осміхнувся Максим.

— Такі мусять насамперед боятися нас, — продовжував Бистрих, — а ти повинен негайно паралізувати їхні прошуки в масах увагою до найменших дрібниць. Ти правильно зробив, що взяв під захист Гасана. Це відданий хлопець, він і так переболів душею через свій недогляд. Ніякого зломислу в нього не було. А от з Мулявком ти не прав. Панас трохи розвіяний хлопець, але май на увазі, він добре знає машину і наш до останнього віддиху. Вас посварила запальність і самолюбство. А може хтось під'южує Панаса? Але ти повинен бути вищим за свої особисті чвари, в діло їх мішати не смій. Я пропоную тобі завтра ж помиритись з Мулявком, а заодно вже й з тією москвичкою.

— З тим дівчиськом? Ні за що в світі!

— Ну-ну, ми ще можемо вам і запропонувати...

— Нічорта не знає, а береться вчити!

Начальник невдоволено глянув на Максима.

— Де в тебе ота пиха береться? Ну, дівчина помилилась, але ти знаєш, вона для вашого відділку скарб. Грає на всіх інструментах, співає, танцює, малює, фізкультурниця. Та ви дайте тільки їй ход. А ні, я заберу її на центральну в наш клуб.

— Тільки спасибі сказав би,— похмуро відповів Попелюх.

— А в тебе смак не кепський, хлопче, бачив я твою симпатію, принцеса та й годі... — посміхнувся начальник.

— Облиште хоч ви. Йй-право, ото все вигадки,— виправлявся Максим,— ну якийсь раз походили, посиділи... Але зрозумійте, товаришу начальник,— років два тому така павана мене і не глянула б, а тепер як рівня з рівнею...

— Ну, заспокойсь, я пожартував. Це твої особисті справи. Але зараз мусиш усе покинути і мати в голові тільки молотьбу, хлібоздачу і пар. Продумай гарненько, чого в тебе бракує, де помилився, і, не гаючись, до діла. Не заспокоюватись на досягнутому, не тішити себе першими успіхами, а розвивати частковий успіх у загальну перемогу — ось як нас вчить працювати партія. Ти надто гарячий, запальний — мусиш виховувати в собі витримку і наполегливість.

Максим розповів про зустріч з колгоспниками, про допомогу колгоспу, і свою обіцянку віддати управительську квартиру під ясла.

— Тоді я зможу ще кількадесять жінок залучити на роботу в радгосп,— заспішив Максим і, перегортаючи записничок, виклав свій план.

Начальник цілком схвалив Максимові заходи, побажав йому успіху.

— Між іншим, передай Ляпунові, що ми висуваємо його кандидатуру на обласний з'їзд комбайнерів, як рекордиста радгоспу, а я цілковито схвалю його ініціативу про організацію буксира.

— Буксира? Про який буксир іде мова?

— Ляпун хоче залишитись зі своїм комбайном у бригаді Партики, щоб особистим прикладом сприяти перебудові роботи. Кажуть, ніби його напугала Глазунова.

— Ота вигадка!..

— Ну що ж, значить з головою дівчина, а ти не дурій, а попроси її, щоб вона у тому буксирі взяла участь.

— А що ж вона біля комбайна робитиме?

— Не будь диваком, Максиме, насамперед вона з таких дівчат, що і на штурвалі робила б; з робочого кореня дитина, чого ти до неї присікався? Та ж не про це мова. Вмій використати її на культурній, на масовій роботі, а ні, то я тебе так відчухраю, до нових віників не забудеш,— півжартома, півсерйозно закінчив начальник.

XVIII

У свіданок пішов дощ.

По тому, як дрібна сітка дощу застелила обрії, як низькі хмари звисли над степом, не важко було угадати — роботи до вечора вже не буде.

Максим наказав припинити молотьбу. Частину людей перекинув на вкривання бунтів, решта була відпущена з поля.

Два тижні напружених жнив далися усім взнахи. Дівчата-сезонниці миттю розбіглися по гуртожитках, заходилися прибирати, шити, приводити себе до порядку, користуючись з несподіваного перепочинку.

Однак на полудень вияснилося. Вечірне сонце крізь уривки хмар кидало скісне проміння і разом з легеньким вітерцем швидко обсушило роси, пагорки стали підтряхати.

То там, то там під хатами купками збиралися хлопці й дівчата.

Біля гуртожитку зібрався чималий гурт. Мишко Заботкін розташувався на призьбі з гармошкою.

Він сидів у цілому квітникові дівчат такий шикарний у своєму синьому костюмі. Яскравий галстук у білу горошину з смаком підсмикнутий спід шовкового джемпера, картата кепі хвацько зрушена набакир, а сам він, жвавий і веселий, просто зводив з розуму радгоспівських дівчат.

Проте, Мишко не був з тих недалеких хлопців, які, надівши галстука, ботинки з вузьким носком, вважають мету життя досягнутою. Ніколи не був Мишко і франтом. І костюм, і джемпер, і прегарні жовті ботинки він носив так само просто і звичайно, як і свою синю комбінацію в робочий час.

Мишко був найменший у своїй родині. Батько його понад тридцять років безмінно працював на одному з найбільших заводів міста Леніна. На збиральну Мишко пішов добровільно. Він був за ініціатора юнацької мобілізації шоферів у союзтрансівському осередковій комсомолу.

Несподівано потрапивши до степового радгоспу, Заботкін швидко зорієнтувався. Він працював на сатовому „ГАЗі“, решта його товаришів з колони на п'ятитонних „ярославцях“.

З часом Заботкін відбився від своєї колони. Важкі машини працювали здебільшого на вивозці хліба на елеватор. За рядами дирекції вони кочували з відділка на відділок. Заботкін зі своїм „ГАЗом“ потрапив у розпорядження Попелюха, жив перше у Жолобах, а потім перебрався на Ведмежий. Тут він оселився разом з буксирщиками у невеличкій хатинці, що стояла край хутора.

Акуратний на роботі і веселий в побуті, за короткий час Мишко Заботкін став улюбленцем відділку. Старе й мале на хуторі знало веселого шофера Мишка Заботкіна.

Того дня Мулявко прийшов несподівано зарання з поля. Збудив Мишка і заявив: роботі шабаш. Вони вирішили скористатися з перепочинку, влаштувати гулянку з молоддю Партикової бригади, щоби потроху розбивати кригу недовір'я поміж нею і буксиром, брати молодь під свій вплив, як учив їх Бистрих. Мишкова гармонь завжди була готова грати,

година так і вабила — отож кращого випадку важко було дочекатися.

Тепер, сидючи на призьбочці в оточенні по-святковому одягнених дівчат, добираючи якогось нового мотивчика, Мишко почував — йому чогось не вистачає. Несподівано вловив себе — бракує Ксені. Вона поїхала з Максимом у Жолоби впорядковувати ясла і дитячий майданчик, невідомо, чи скоро повернеться. Це трохи нервувало Мишка, якась замкненість з'являлася йому на обличчі. Але оте почуття було таке неясне і скоролетнє для самого Заботкіна, що варто було Панасові утнути черговий жарт, як Мишко забув про все і безроздільно віддався загальному настроєві.

Весело ходила гармонь в Мишкових руках, розкидаючи бризки бадьорих, непретенсійних звуків. Вулицю сповнював тупіт ніг. Дівчата й хлопці запально вибивали різні польки, краков'яки, коробочку, шир — той невибагливий репертуар сільської гулянки.

Мишка ж самого підмивало пройтись разів скільки у веселому колі. Він задоволено посміхався, спостерігаючи, з яким запалом надолужували дівчата довгу перерву в танцях.

Особливо гарненька видалась йому одна дівчина з сезониць.

Середня на зріст, з приємним лицем, міцно скроєна дівчина, була в ударі. Від танцю їй рвучко здіймались груди, очі так і стріляли на хлопців. Зуби, як два разки намиста, раз-по-раз виблискували на свіжому лиці, коли вона загоносто реготалася з якогось дотепу Мулявка.

— Навчіть мене, я заграю, — підбігла вона до Заботкіна, коли той пошкодував, що бракує зміни, а йому самому кортить станцювати з такими гарненькими танцюристками.

Тоді дівчата знайшли нову забавку.

Збуджені у танку, оточили вони веселою юрмою гармоніста. Обличчя їм промінили таким радісним, по-дитячому наївним піднесенням, що, здавалося, усе те галасливе і строкате коло посміхається до Мишка однією дружньою усмішкою, безмірно вдячне Заботкіну за доставлену втіху.

Мишко почував себе підкореним і щасливим.

Дівочий сміх, блиск очей, довірливі і теплі усмішки — все це збуджувало, але разом з тим надавало його почуттям незнаного досі піднесення. То було якесь свято молодості, щирої і незайманої.

Дівчина вже заволоділа гармошкою. Щоб Мишкові легше було показувати, як перебирати клавіші, вона під голосний регіт подруг сіла хлопцеві просто на коліна і, коли той знову узявся за міхи, вийшло ніби обіймає її за плечі.

Одразу це запримітили догадливі дівчата. Бризнули до тепи. Якась вигукнула „гірко“ і, намираючи з усіх боків на юнака і юнку, нетовп вимагав, щоб вони поцілувались.

Мишко не в силі був далі тримати рівновагу. Дівоче тіло п'янило його. Не відриваючи рук від гармошки, притиснув до себе веселу танцюристку і міцно поцілував у щок.

Дівчина оторопіла, а потім з вереском, в якому не знати чого більше — переляку чи радості, метнулася крізь коло спідниць.

Одкинувши гармонь, Мишко пустився навздогін, щоб зловити вперше її, а потім кожну, що потрапляла до рук.

Дівчата з робленим переляком пручалися, галасували.

Мулявко, не бувши дурнем, одразу ввімкнувся в цю несподівану гру.

Та це не збігалося з настроєм дівчат.

Те, що було природно в іншому ставленні до Мишка — такого незвичайного юнака-гармоніста, Панасові вони не вважали за можливе дозволити.

Але від того гра стала ще привабливішою. Дівчата відразу накиннулися на Панаса, заглушили його вигуками й сміхом.

Панас робив страшенне обличчя, ніби ось-ось проковтне котрусь, несподівано викручувався або зненацька падав під ноги дівчатам. Ті враз розсипалися тоді на всі боки, підбираючи спідниці так, наче під ноги їм впала бомба.

— Ага, так ось як буксирщики туманять наших дівчат! — Цей ідіотський вигук так і вдарив по веселому гуртові.

На хвилюк усі скам'яніли, потім враз, ніби за командою, обернулися на вигук.

За рогу хатини, хитаючись вийшов Бурдюг, а за ним ще двоє якихось трактористів, теж п'яних.

Мулявко не витримав; зопалу підскочив до п'яної постаті: мить і Бурдюг напевно не встояв би.

Заботкін сіпнув за руку Панаса і одтягнув у бік.

— Пусті, Мишко, я йому покажу, — рвався Мулявко. Усе нутро його здригалося від ненависті до свого давнього недруга, що насмілювався так нахабно втрутитись до їхньої гулянки.

Дівчата злякано заверещали, коли Мишко, швидко скинувши піджак, кашкет, акуратно поклав те все на призьбі і спокійним кроком пішов назустріч п'яному.

Обидва вони були майже однакового росту. Тільки Бурдюг був ширший у плечах. Очі його блудливо забігали під спокійним зором Мишка. Бурдюг явно здрейфив, оглядався, шукаючи підтримки в своїх спільників.

— Ну, що ж, починай, — звернувся до нього Мишко.

Однак той був переможений без бійки.

Побачивши, що непереливки, Бурдюг принишк, уся його хоробрість розвіялась. Ступивши крок назад, швидко нахилився за своїм кашкетом, що впав йому з голови. Сп'яна Бурдюгові приверзлося, ніби Мишко збирається його вдарити. Він кинувся тікати, зашпортнувся, згубив рівновагу і гепнувся ниць у калюжу під знищівний регіт усього гурту.

— Попомните, жевжики! — лаявся Бурдюг, борсаючись у багні.

Потім підвівся, весь у болоті, і, як побитий собака, поплентався до своїх поплічників, обвинувачуючи їх у зраді.

Мулявко гаряче сперечався з Мишком. Дівчата підтримували його.

— Морди бити таким іродам!

— Наперти з радгоспу під шум, — вигукнуло тоненько якесь дівча.

Мишко намагався пояснити: комсомольцям не годилося здійснювати бучу. Мулявко помиляється; що ж до Бурдюга, про нього поставлять питання як слід.

Проте гулянка не в'язалася. Компанія розбилась на окремі гуртки. Хлопці й дівчата розійшлись хто куди, шукаючи інших розваг.

XIX

Коротка літня зоря розжеврює шибки невеличкого віконця. Вранішній промінь вдаряє у маленьке люстерко, забуте на лежанці, пустотливим зайчиком перебігає по щоді, по довгих віях дівчини, що зіщулилась на блаженському пілку у куточку хатини. Якусь хвилюку вії ледь помітно здригають: промінь дужче лоскоче під оком, дівчина прокидається, злякано вдивляється у вікно.

„Ні, ще тільки зорює сонце, — всміхається вона, — часу, щоб зодягнутись, досить“... Рука намагає під подушкою лист. Дівчина розгорнула його, ще раз перечитала й задумалася.

Ось уже місяць як вона тут у радгоспі. Аж чудно — місяць? Так ніби тільки вчора виряджали її товариші, подруги у далеку путь. А мати, як вона бідкалась! Де ж пак, її одиначка, мамина доця, уперше у такий світ зібралась! Дівчина осміхнулась, пригадавши, як вони обидві плакали на розставанні. Що ж поробиш, до всього треба призвичаюватись.

А цей учитель її, старенький танцмейстер, — дівчина мало не розсміялася, — який же кумедний вигляд у нього був.

— На збиральну? Ви? Та що ж там будете робити? Не розумію нічого! — розгублено розводив він руки. — Не забувайте моїх порад, — напучував він її і подав до рук дівчині невеличкий пакунок. Як же вона раніш не згадала про той подарунок?.. Справді, що ж там могла покласти ота добра душа?..

Дівчина легко скочила з ліжка і, як була, у легенькій сорочці підбігла до чемодана.

В руках у неї невеличкий пакунок, старанно обгорнений у білий папір. Червоненька поворозка акуратно обперізує його навхрест.

Дівчина зважила на руці пакунок: „Що ж там?“ Вона нетерпляче зірвала поворозку. З розгорнутого паперу упали білі ластикові туфлі. Носик тих туфель був трохи надутий, твердий; довгі білі воволоки з стрічок вказували на те, як їх підв'язувати до ніг.

— Туфлі, балетні туфлі!..

Дівчина так і заклала навколошках перед чемоданом. Цілий місяць вона не надівала їх. Дівчина притискала туфлі до грудей, а в голові пливли спогади.

...Великий просторий зал. Натертий до блиску паркет. Вони всі плавко вимахують ногами в усіх напрямках під розмірений дрібот рояля.

Дівчина як заворожена вдивляється на туфлі і не може встояти перед спокусою наміряти їх. Саме враз, ніби по мірці роблені. Швиденько підв'язала воволоки і, пройшовши коло на носиках, почала непомітно для себе повторювати тренувальні вправи.

„...Непомітно і м'яко зв'язуйте рухи! В умінні робити плавні переходи від одного положення в інше — секрет мистецтва балету“. Старенький учитель їхній ніколи не забував нагадувати їм про це. Дівчина посміхнулася. Пригадавши причитування танцмейстера на тренажі, — вона здивовано помітила, що в її рухах з'явилась якомсь несподівана упевненість і чіткий ритм.

Таке цікаве відкриття, що перекинуло шкереберть усі теоретизування і пророцтва, ніби вона за тих два місяці збиральної загубить цілий рік навчання у школі... Так, так, вона безперечно окріпла на вільному повітрі і хоч ноги одвикли трохи від вправ, але, після довгої перерви, ці вправи були такі принадні, що Ксеня зовсім забула, де вона знаходиться і вся віддалась рухам.

Почуття ритму і невимущена гра м'язів давали невимовну насолоду. Поземне проміння кидало на стіну хатини її пластично вигнуту тінь, вимальовували легку, наче летящу по-стать. Тінь та нагадувала дівчині малюнок на вазі. Вона стала дивки, відкинула торс і легко занесла над головою округло зігнуті руки.

Вона так віддалась своїй вправі, поглядаючи на стіну, як у дзеркало, що не помітила, як під вікном зібралась купа цікавих дівчат. Котрась з них поманила Партику, він саме, позіхаючи, проходив двором:

— Тихоне, а йди сюди, от де цирк! Ось чим студентка вашого брата причаровує!..

Партика споглядав якийсь час нерухомий.

— Тю, дурна, — чвіркнув крізь зуби він, — прийшла б до мене, я б її навчив!..

Дівчата пирхнули й немов по команді попадали на призьбу під вікном.

Ксеня здригнулась, наче її обпик удар батога, і зупинилась. Вона враз прийшла до себе, зашарілась і так поквапно скинула туфлі, ніби вони були свідками найжахливішого злочину.

Проводжати Ксеню Глазунову у радгосп на збиральну зібралась майже вся балетна школа. Це була надзвичайна подія в шкільному житті. Щоправда, декому і раніш інколи доводилось виїжджати вихідного дня у підмосковні колгоспи з шефськими бригадами місцевому, але то було хатнє діло, дачна прогулянка у веселій компанії. А тут Ксеня мала їхати одна, на далекий південь, аж на два місяці.

— Дівчата, в Таврію під таку спеку! Ксенько, ти ж там на вугіль спечешся! Та в наших гримерів білил не вистачить потому фарбувати тебе, будеш по приїзді арапченьт танцювати,— жахались подруги.

А все ж у кожної в душі народжувалася гордість—що, мовляв, і наша професія не таке вже п'яте колесо у возі, адже і для нас робота найгарячішої пори знаходиться.

Аж ось подали поїзд і дівчата веселою зграйкою побігли за Ксенією до її вагону. Жарти і сміх бадьорили Глазунову, але в душі ворухилися якісь сумніви, певний страх за невідоме майбутнє гнітив її. Де ж пак, швидкий поїзд з Москви до тієї степової станції біжить дві доби, а від станції до радгоспу ще шістдесят кілометрів.

Цих два літніх місяці вона так сподівалась використати на підготовку до іспитів! Та коли в райкомі, взнавши, що у Ксені за спеціальність, поблажливо запропонували відставити її від поїздки на збиральну, дівчина обурено запротестувала: „Та неже вона нездатна хоч у якійсь мірі стати там у пригоді?..“

Тоді заперечення відпали.

— Ну, гляди. Це тобі не по сцені гасати,— пожартував секретар, підписуючи відрядження.

— Не з карамелю,— спалахнула Ксеня.

Коли поїзд мав уже рушати, Глазунова зобачила на пероні знайому постать у рогових окулярах.

Професор Гривун, недавній знайомий Глазунової, озирнувся на Ксенчин оклик і, приємно здивований несподіваною зустріччю, підійшов до вікна вагону. В парусовому пальті, старенькому капелюсі, він мав зовсім хатній вигляд і здавався Ксені не таким суворим і непідступним, як під час їхньої першої зустрічі. З вудками, з плетеним кошиком на рибу, повертався він мабуть з ранішньої рибальської засідки.

— Іду місяців на два,— з'ясувала Ксеня старому причину свого перебування у вагоні.

— Ось бачите,— похвалював професор,— стоїте за античну простоту, а відпочивати їдете обов'язково на південь, на води...

— На південь, тільки не на води,— осміхнулася дівчина.

— Ну то на море, це навіть приємніше.

— Не вгадали, я їду у радгосп на збиральну...

— У радгосп, на збиральну? Та яке ж відношення має те все до вашої професії? Хіба ви колинебудь снопи в'язали абощо?

— Треба зібрати врожай. Та й чому б мені не повчити колгоспних дітей своєму мистецтву, а, можливо, і самій навчитись у них, використавши деякі ваші поради...

— Боже мій, яке засліплення! — здивовано, але з неприхованим хвилюванням промовив професор.

— Я візьму до уваги ваші зауваження, товаришу Гривун, я сподіваюсь зібрати цінний матеріал спостережень і до свіду...

— Нехай щастить вам, дитино моя. Як приїдете, не майте моєї хати! — гукнув старий навздогін.

Поїзд рушив і, набираючи швидкості, все даленів. Професор зі своїми вудками ще довго дививсь йому вслід, аж поки вагони не заховаляся поміж нескінченних валок величезної станції.

XX

Професор музики Гривун працював за диригента симфонічного оркестру в Московському парку культури. З Ксенею Глазунівим він зазнайомився ось як.

Ще у шкільні роки Гривун захоплювався мистецтвом стародавньої Греції. В консерваторії, готуючись до дипломної роботи, він мріяв про подорож до Афін.

Так народилась у нього думка скласти рапсодію на античну тему. Щоправда, античного в ній було небагато: настрій урочистого роздуму, суворості ритму, навіяна величними руїнами високого мистецтва. Змістом своїм то була рапсодія з російських мелодій, аранжированих у героїчному ладі.

Це саме й згубило Гривуна.

З трепетом душі грав молодий композитор перед судом знавців фрагменти з свого твору. Висновок був несподіваний, присуд — категоричний:

— Молодий ч'єк,— презирливо цідив йому крізь зуби голова журі у гаптованому мундирі,— досить з нас неотеси Мусоргського! Облиште свою дикунську витівку, що межує з блюзнірством!

Скільки не бився потім Гривун — ніде не знайшов собі ні підтримки, ні співчуття.

Світ на ту пору більше цікавився грецькими оливками, корінкою, протоками, аніж уривками з якихось стародавніх хоралів.

Молодий еллініст зв'язав шпагатиною свої праці, викинув їх на горище і почав викладати по класу роаяля в музичній школі, диригувати оркестрами по провінціальних театрах.

Роки згладили образу, молодий диригент став професором, потроху примирився з думкою, що правий був світ, а винен він, коли зовсім недоречно, як новоявлений Дон-Кіхот від мистецтва, взявся відновлювати давно пропащі речі.

І ось тобі — маєш! Одного літа, років через тридцять по всьому тому, зі сторінок мистецьких журналів не сходило питання про опанування спадщини античного світу.

Професор з недовірою придивлявся до тієї метушні: чи ж надовго вистачить пороку у цих людей термосити музейне дрантя? Серед скороспечених прихильників нової течії, спостерігав він, найбільше ярилися і лементували саме ті, які недавно перед тим, запівнившись, доводили марність подібних спроб і шукань. В мистецтві ніколи не бракувало спритних прогноз, що вміли кормитись на тому чи тому гаслі або творчому устремлінні суспільства. Тепер вони надокучали старому своїми пропозиціями перелицьовувати класиків, підроблювати антик.

Професор щойно позбувся надоїдливого і надзвичайно спритного суб'єкта саме цього гатунку, — він пропонував старому спів-авторство в якомусь халтурному лібретто. Гривун з полегшенням зітхнув і вже готовий був зануритись у свої справи, як у двері знов постукали.

«... Та чи дадуть мені сьогодні спокій?» — гнівався старий. Стук повторився.

— Увійдіть! — роздратовано гукнув диригент, закриваючись від нового нав'язи розгорненою газетою.

— Професор Гривун?... — несміливо прощебетав якийсь тоненький голосок.

— Він самий, чим можу служити? — старий на хвилику зупинив здивований зір на шуплій постаті дівчини і знову зануривсь у шпальти об'яв.

— Я хочу говорити в справі, яка мусить зацікавити вас...

— Кажіть, я слухаю, — професор зовсім не виявляв бажання поширювати розмову за межі традиційно-автоматичної ввічливості. Дівчина завагалась, трохи здивована сухим прийомом.

— Так чому ж ви мовчите? — скрикнув професор, нервово згортаючи газету.

— Я прийшла до вас просити поради в галузі мистецтва, найближчій вам... (Професор прикрив долонею позіх). Я хочу дістати у вас консультацію. (Професор напорошивсь). Я хочу дістати у вас консультацію у питаннях музичного мистецтва стародавньої Греції.

Професорові здалося, ніби йому хтось у трамваї наступив на мозолі. Він скочив ізза столу і, не пам'ятаючи себе, заволав:

— Благаю вас, тільки не це! Я з вами охоче буду говорити про походження синкопи, про музику готентотів, про музичне

звучання лісопильної рами або наждачного точила, тільки благаю: облиште тих нещасних греків!

Дівчина розгублено м'яла в руках, не знати до чого скинути у приймальні, пікейну панамку.

— Так, прошу вас, громадянко, не чіпати цієї теми. Все, що треба, уже сказано в нескінченних інтерв'ю, статтях. Гаразд, що в древніх існував гарний звичай палити мерців. Уявляю собі, який стукіт зчинили б оце зараз потривожені кістки великих греків!..

Дівчина обурено стрепенулась:

— Я не розумію вас, професоре. Якщо ви людина ввічлива, то не маєте права забувати, що з вами розмовляє жінка. (Професорові очі заокруглились, він мусив визнати той факт). Подруге, ви не маєте права так упереджено ставитись до людини, яку вперше бачите, а, потім, від кого ви збираєтесь боронити отих греків?..

Професор усвідомив свою нечемність, але його обурив несподівано менторський тон дівчини. «Яка зухвала молодь!» — кивів Гривун.

— Насамперед, хто вам дав право, моя дитино, ставити мені одразу стільки запитань? Прошу, висловлюйте якомога стисліше свої пропозиції. У мене надто обмежені можливості вислухувати ваші повчання!..

Дівчина, явно обурена тоном розмови, докірливо похитала головою.

— Ми з вами, видати, говоримо різними мовами, до того у вас жовчна вдача, професоре... — Дівчина різким рухом обіруч натягла на зачіску свою панамку.

На хвилику перед зором професора мелькнули округло занесені руки.

— Так це ви ота новітня Айседора! — скрикнув він, здивований таким обертом справи.

Дівчина рвучко обернулась на той незрозумілий для неї вигук і нашорошено глянула в обличчя професорові. Усміхнене, воно загубило риси замкненої відлюдності, різке слово, готове зірватись з її уст, так і лишилось не сказане.

— Слово честі, ми бачились днями в Музеї мистецтв. Ви імпровізували там якийсь танець перед натовпом роззяв!..

Дівчина зашарілась і засоромлено похилила голову. Вона розгублено стукала пальцями по спинці крісла.

Тепер уже професор не в жарт зацікавивсь своєю гостею:

— Та будьмо друзями. Сідайте. Я мушу просити у вас пробачення. З мого боку було зовсім нечемно переносити на вас своє обурення від марудних розмов з ділками від музики. Та коли б ви знали, яку шкоду мистецтву завдають оті пройди. Вони, як шакали на присталого коня, кидаються зголоділою зграєю на кожну нову думку, ідею, оскаженіло рвуть один в одного з зубів якесь нове поняття або явище життя, щоби в ту ж мить по-

кинути їх спалюженими і переметнутись далі. Найвеличніші ідеї, найкращі людські почуття обертаються враз на зітертий п'ятак, щойно до них торкнеться згубне дихання цих паскуд! Я просто не збагну, у яких шпаринах нашого суспільства переховується оте огидне охвістя!.. Та я знову почав верзти нісенітницю. Сідайте, прошу вас. Запевняю, я зовсім не така відлюдна особа, як видаюся на перший погляд...

Та розмова явно не клеїлась. Дівчина замкнулась у собі, натяк на випадок в музеї позбавив її впевненості. Вона тепер опинилась в ролі винуватої школярки, яка не бачить підстав говорити одверто зі своїм, не зовсім чутливим наставником.

А все ж дівчина сіла в крісло і коротенько виклала професорові мету свого приходу. Вона вчиться у балетній школі. Захоплюється імпровізацією вільного танцю. Для випускного іспиту вона хоче виготовити щонебудь на античну тему, але в неї бракує музики. Їй порадили звернутись до професора, а тут оця несподівана сутичка...

— Мій обов'язок негайно розтлумачити, як глибоко помиляєтесь ви...

Професор вже говорив цілком серйозно. Не розуміючи в чому її помилка, дівчина здивовано глянула на старого.

— Ви дозвольте дати вам кілька запитань, щирі відповіді на них допоможуть мені так само щиро порадити. Згода?

Дівчина стверджувально кивнула головою.

— Насамперед скажіть, що саме примусило вас обрати професію балерини?.. Невже у вас не було змоги поступити у якийсь порядний ВУЗ?..

Дівчина посміхнулась:

— Навпаки, як лауреатку самодіяльного мистецтва, надіслано мене саме до балетної школи, щоб вдосконалюватись у спеціальності, яка найкраще пасує до мого хисту.

— Так до чого тут моя елліністична ерудиція? Класичний балет — це породження, або як тепер у моді говорити — продукт витончених смаків аристократичних шарів феодального суспільства. Версаль Людовіка XIV — ось батьківщина сучасного балету...

— Адже я говорила, мене захоплює ідея вільної імпровізації танку. Я хочу опанувати мистецтво, передавати рухами свого тіла гру звуків музичного твору.

Професор зневажливо зморщивсь:

— Розумію, якийсь бездарний невіглас з клубних керівників прищепив вам оте шкідливе захоплення дунканізмом?..

— Помиляєтесь. Навпаки, я весь час сперечаюсь зі своїми вчителями. Мене сковує окостенілість класичного балету. Я чула, що Айседора відкрила таємницю свого мистецтва в античній скульптурі. Отож я вирішила де в чому порадитись з вами.

— Як чесна людина, мушу попередити — оте й спричинило загибель мистецтва Дункан. Тільки завдяки великому таланту,

танок її залишивсь мистецтвом і не перетворивсь на босоногий фарс. Але ж вона виняток і, можливо, неповторний,— гостро відповів професор.

— Тоді, гайда, поб'ємо всі античні скарби наших музеїв? — зашарілась дівчина, зрозумівши натак.

— Не слід впадати у нову крайність. Але скажіть мені, будь ласка, чи є змога відбудувати афінський акрополь, чи є в тому потреба і яку користь мало б людство з такої витівки?..

— А чому й ні?

Професор все більше переконувався у своїй правоті:

— Тепер я бачу — ви перебуваєте в полоні фальшованих романтичних уяв про життя. Зрозумійте — античне мистецтво загинуло разом з дитинством нашої цивілізації. Як ніхто не в силі повернути мені мою молодість, так само ніщо в світі не поверне людству його юність. Світ спорохнів і жодні впорскування не врятують його від загибелі.

— Я можу тільки наполовину погодитись з вашими твердженнями. Щодо старого світу — ваша формула цілком справедлива, але зрозумійте, професоре, з тих пір, як життя сформувало її у вашій свідомості, на земній кулі сталися великі зміни... Народився новий світ, а раз він молодий і бадьорий, з якої речі йому нідіти?

Дівчина рада була хоч в такий спосіб відплатити старому за його натак; вона зрозуміла — слабина тверджень професорових полягає в їхній односторонності.

— ... Я не збираюся реставрувати загиблі разом з історичними обставинами деталі,— продовжувала вона,— але дух античного мистецтва, його безпосередність і щирість... Що заважає розквітові цих якостей саме за наших часів?..

— Щирість? Тільки старий дурень Кіне міг морочити цим голову собі й людям. Як жалюгідний папуга, він розпинався на кожному перехресті: «Щирість! Одна година щирості і світ змінився би!..»

— На жаль, я не знаю, хто той Кіне, а тільки на брехні мистецтва не збудуєш,— захвилювалась дівчина.

— А ви гадаєте, комусь потрібна ота ваша щирість? Коли я приношу до видавництва партитуру, в мене ніхто не питає, страждав я над нею, плакав, чи реготався. Коли те, що я приношу, підходить — мені платять гроші, в противному разі я грошей не одержую. Один продає — другий купує. Яка ж у біса тут може бути щирість?..

— Але ж у нашій країні життя побудоване не на купівлі і продажу! — з обуренням вигукнула дівчина. — Адже я дочка робітника, перед якою відкриті всі двері, пішла в балет виключно тому, що почувала до того поклик, що виявила свій хист саме у цьому мистецтві. З таким же успіхом я можу стати інженером, пілотом, архітектором, лікарем...

— Це все легко пояснити браком досвіду і засліпленням зов-

нішнім блиском балету. Тим гірше для вас, якщо ви так глибоко захоплені своєю ідеєю. Представники панівних класів усіх часів кохалися в балеті, але ніколи не наважувались самі падати до рівня людей, що мислять ногами ...

— Тим більше я не маю права відступати. Як справжня дочка свого класу, мушу боротися за знищення залишків старого і в цій галузі, хоча ви й надто згущуєте фарби.

Професор гостро глянув на дівчину. Ні, вона не належить до числа пустотливих шелихвісток, вона, мабуть, до самозабуття захоплена своєю мрією ... Трохи повагавшись, він уже примирливо обізвався :

— Люба дівчино, у ваших роках був я не менший мрійник. Коли хочете, я розкажу вам історію моїх розчарувань. Згода ? Це може бути повчальним.

... У двадцять три роки я закінчив консерваторію. Ще раніше годинами просиджував у музеях, марив древньою Елладою, і мені здавалось — варто людям навчитись різьбити статуї, пити розбавлене вино, грати на кіфару і тоді відразу світ стане новий, а люди всі подібні до героїв Іліади. Я бігав з уроку на урок, грав музикою в оркестрі ; копійка по копійці збирав гроші на поїздку до Греції. Щоб заощадити в дорозі, я найнявся стюардом на англійський пароплав. Коли ми підходили до Пірею, мій запалений уяві ввижавсь гарячий відблиск сонця на золоченому вістрі дротика Афіни Промакос ...

Як пілігрим сховався, затримуючи дихання, на священну гору Акрополя. Аж ось вона, колиска європейської цивілізації !..

Але при ближчому розгляді, Афіни було тільки злиденне й брудне місто. Горбоносі греки в котелках і фесках купували і продавали партії оливків, корінки на східцях банків, прикрашених дорічними колонами. Адже в Афінах усі шинки і крамнички побудовані з мерзеною претензією на античні храми. На горбі Афіни Паллади серед дорогоцінних руїн швендяли отари нудьгуючих міщан усіх національностей.

В Дельфах я бачив кіз, що знищили священні гаї ; купи брудних старців ворухились на пепелищах давньої Спарти. Народ, воля якого зупинила міради Ксеркса, гинув у злиднях, не пам'ятаючи свого роду - племені.

Тоді я зрозумів, чому ридали статуї богів, коли їх виносили християнські фанатики з храмів. Мистецтво древньої Еллади вмерло і ніколи не воскресне !

Дівчина, уважно слухаючи, тріпнула заперечливо голівкою :

— Я не згодна з вами, професоре ! Невже ми, вільні володарі техніки, не здатні піднятися над рабовласницьке суспільство Афін ?

— Бачите, коли під ясноглубим небом Еллади не може воскреснути її загинуле мистецтво, на що можемо сподіватись ми, гіпербореїці ?..

— Професоре, постривайте з гіпербореїцями, вернімось до

Айседори. Блукаючи по сховищах музейних реліквій, вона відродила у своїх танцях античну грацію рухів...

— Знову підкреслюю, моя дитино, приклад її доводить марність такої спроби. Ви пригадуєте, вона марила збудувати собі притулок на одному з горбів поблизу Олімпа, а грецькі фактори і підрядчики обікрали її. Потім вона збрала хор в старогрецькому ладі.

Хлопчики в білосніжних хитонах співали ангельськими голосами старовинних хоралів. Минуло кілька років, обличчя юнаків стали вугласті, над губою з'явилась підозріла смаглявість, а голоси зривались, як у молодих півнів. Проза життя ще раз жорстко насміялась над романтичним ідеалізмом. Така ж доля спіткала і її танцювальні шукання. Танець еллінських свят іде від звичайного народного танку. Як усе старогрецьке мистецтво, то був наслідок розвитку усіх галузей духовного і фізичного життя народу.

— Тоді, виходить, фольклористи у своїх засадах стоять ближче до істини? — схвильовано запитала дівчина.

— Безперечно так. Принаймні вони спираються на живу традицію, усталену тисячолітньою практикою народу.

Дівчина замислилась. В останніх професорових словах була переконлива ясність і жодної упередженості. Але вона не піддавалась.

— Наше мистецтво таке неосяжне, що в ньому знайдеться місце і для моєї спроби. Чом не розвинути до безмежної грації народні елементи ритміки?..

— Люба дитино, я бачу, ви незламні у своїй упертості. Це робить вам честь, але бачу я, опісля мого умовлення, ваша помилка тільки поглиблюється.

Професор глянув на годинника :

— А ми з вами заговорились. Але заждіть,— зупинив він дівчину,— один останній приклад. Пригадуєте оті амфори, що з них милувались ми з вами нещодавно у музеї? Адже той дивний посуд — продукт масового виробництва, це те, що заміняло древнім бочки на вино. Глина лишилась та сама, антропологічно і фізично сучасний грецький гончар нічим не відрізняється від античного мешканця Афін, та чи повірите він комусь, що оте коштовне череп'я зроблене в звичайній гончарні на афінському Кераміку, а не в спеціальних лабораторіях музеїв?..

Дівчина підвелась, збрала свої речі, хвилинку вона вагалась, роздумуючи :

— Я не хочу образити вас, професоре, але навіть ви переносите свою зневіру в старому світі на наш? Адже навіть наші хиби, нехай інколи наша бідність — усе це «спадщина» старого світу. Та ми аж ніяк не тримаємось її, навпаки, досить успішно позбуваємось. Я розумію, колись може й була корисна для вас ота броня скепсису, щоби не одуріти в тяжкій російській дійсності, зберегти свою душу від бруталного чобота царських при-

гінчих, але до чого це все тепер? Тепер ви тільки обманюєте самого себе.

— Ну, знаєте, громадянко, усе має свої межі,— скипів професор.— Ви забуваєте, що вам років сімнадцять, а мені скоро буде чотири рази по стільки! Ви змалку ходите з високо піднесеною головою, грубіяните ось мені, а наді мною у вашому віці кожен двірник був за начальство! Але давайте замиримось,— пом'якшав трохи старий,— ми мусимо на сьогодні припинити оцю дуель, а взагалі прошу заходити, язик у вас гострий, та й думок не бракує... Тільки обміркуйте на дозвіллі мої зауваження...

Ксеня погодилась, обіцяла подумати і днів через кілька зайти. Але події обернулись так, що довелось їм зустрінутись уже на вокзалі.

Що далі поїзд мчав Ксеню Глазунову від столиці, то більш неясна ставала для неї мета подорожі, незрозумілі обов'язки і характер її роботи на збиральній.

Скоро вони переїхали Оку, в купе вже точилася жвава розмова. Більшість їхала у різні відрядження, один череватенький лисун — на відпочинок до моря. Ксеня й собі розповіла, куди вона їде. Всі здивувались:

— На збиральну? Та що ж ви там робитимете?..

— Як що? Танцювати буду, учити людей моему мистецтву... Адже я балерина... — здивувалася Ксеня.

— Тан - цю - ва - ти? Ба - ле - ри - на? Аха - ха! — зареготалися всі. Лисун зайшовся, хоч водою одливай:

— Слухайте, а у ваших ребят отут,— він обережно постукав себе середнім пальцем по лобі,— отут, під покришкою, все в порядку?..

Ксеня образилась: — Як воно там не є, але у райкомі люди знають, що роблять. Танець, між іншим, це не так собі ногами підкидати. Єсть люди в яких ноги розумніші за іншу голову,— різко відрубала вона.

Але череватенького було не так легко збити. Він, звичайно, не заперечує, що мистецтво балету,— як і всяке інше мистецтво,— цілком доречно в нашому селі, але даруйте, то ж жнива, страда. Ви розумієте — страда! Ось як надзвичайно влучно визначив російський народ всю напруженість цього моменту в своєму трудовому житті. Жнива і танці — не вміщується в голові!

Голоси розбилися. Одні підтримували череватенького, інші Ксеню, все безладно переплуталося — словом, точилася нескінченна суто вагонна спірка. Така спірка зчиняється з першого - ліпшого приводу і снується химерним візерунком, як паморозь на вікні. Спірка не зупинилась, навіть вибухнула з новою силою, коли Ксеня, якій набридло відбиватись від усяких, часто двозначних натяків, вислизнула з купе у коридор.

Прислухаючись до гострої суперечки, вона з хвилюванням обдумувала свій стан.

«... Ну, добре, нехай вона справді нічого не розуміє в тому сільському господарстві, дійсно вона уперше на житті побачить, як росте хліб, побачить, як його косять, молотять, та ніхто і не посилав її робити те, чого вона не вміє. Зате Ксеня знає тисячу всіляких цікавих речей, яких вона може навчити тих людей, що, звичайно, і без її допомоги скосять хліб. А зрештою вона не безрука і не білоручка. Як треба — навчиться робити якусь посильну і корисну роботу. Комсомол — завжди комсомол і в пустелі Середньої Азії і в крижаних просторах заполяр'я.

А, зрештою, чому у Раднаркомі не хитали головою, коли Дункан запропонувала організувати в Москві свою студію? Звичайно, вона не Айседора, та ж нині в першому - ліпшому радянському селі далеко більше можливостей щодо мистецтва, ніж у ті страшні роки розрухи і блокади було у цілій країні...

... Балерина... А спробували б походити на кінчиках пальців виставу. Та на репетиції не одним потом зійдеш, поки знайдеш потрібну позу...»

Але сумніви підступно краями душу. Створювалось враження непотрібності, марної трати часу. Вона тут буде заважати людям, в той час як там страждатиме справа, якій вона присвятила своє життя. У Ксені вже ворухнулась думка: не розпачовуючи чемоданчика, повернутись додому; але вона з огидою відкинула цю зрадливу думку. Ні, вона не може легкодушно відступити від поставленої мети.

Проте подорож зі станції у радгосп, оті шістдесят кілометрів на грузовику з бочками на гас, були такі повчальні, що Ксеня, стомлена і змучена дорогою, розгубила рештки своєї рішучості.

В політвідділі, куди вона з'явилась чорна від пилу, Ксеня просто відрекомендувалась як студентка, що приїхала на культурмійську роботу на жнива. Політвідділ радгоспу «Веселе», куди прибула Ксеня, був ще неукмплектований, начальник працював сам-один. Він загадав секретареві записати Ксеню у зшиток прибулих.

— Аж з Москви? Приємно, дуже раді столичним гостям! — начальник зазнайомив Ксеню з молодиком, майже її років. То був лєнінградський шофер Мишко Заботкін, приймний хлопець.

Вони одразу розбалакались, і за кілька хвилин Заботкін переконав Глазунову, що вона мусить їхати тільки до них на четвертий відділок.

Начальник доводив — доцільніше залишити товаришку Глазунову на центральній. Тут, мовляв, вона матиме більше уявлень про радгосп, в клубі нікому працювати. Але Мишко заявив: — У нас на Ведмежому об'яви про збори ніхто не напише. Людей сила, а роботи вести нікому. Як собі хоче, а я мобілізовую товаришку на Ведмежий.

— Тим паче, що вона аж ніяк не заперечує того,— засміялася Ксеня.

Хвилин через кілька Мишко підкотив до ганку політвідділівського будинку, акуратно склав речі Глазунової у кабінку, посадив її саму і вони рушили.

Хоч як гарно зустріли Ксеню на відділку, але вона так і не відкрила таємниці своєї професії, аж поки випадок з туфлями, спантеличивши Ведмежий хутір, не змусив дівчину зрештою відкритися і з'ясувати обставини, за яких вона потрапила у радгосп.

XXI

У самий розпал жнив Хименко одержав телеграму з обласного зернотресту. Його викликали на доповідь про перебіг збиральної. На телеграмі стояв підпис Кравчука, що був великий приятель Миколи Степановича.

— Значить, пронесло, втихомирилось,— радів Хименко. Тижнів кілька ось уже ширились чутки, що Кравчука за діла, зв'язані з провалом керівництва радгоспу «Веселе», мали зняти з роботи.

Підбадьорений такою доброю для нього звісткою, Хименко, як завжди, напакував у великий чемодан сала, масла, шинки — начальству «на ралець» — і вирушив у путь.

— Сподіваюсь повернутись уже справжнім директором, а не «тевео»,— пожартував він, прощаючись з жінкою.

Проте, у вагоні настій несподіваний виклик, Хименко прийшов до висновку — неодмінно якісь дуже серйозні обставини. Це охолоджувало райдужні мрії Миколи Степановича, він навіть поступово почав думати: «а не краще, якби замість Кравчука цю телеграму підписала якась інша людина?..»

З Кравчуком Хименко зустрівся, коли працював інструктором-ентомологом в апараті Наркомзему УРСР. Кравчук посідав тоді відповідальний пост в одній республіканській установі. Хименко був прихованим спільником троцькістсько-зінов'євської групи, що орудувала в Наркоматі; виконуючи доручення по зв'язку, зустрівся з Кравчуком.

— Гаразд, ви будете працювати і для нас,— без довгих балачок запропонував йому Кравчук.— Ми, бухаринці, платимо не згірш троцькістів,— зухвало реготавсь він.

Хименко погодився. Під час своїх роз'їздів по периферії він виконував різні доручення, збирав відомості за його завданнями.

Не любив згадувати Микола Степанович про цей період свого життя. Троцькістсько-зінов'євська зграя була розгромлена, учасники її понесли заслужену кару. Хименка врятувало тільки

те, що він не був безпосередньо зв'язаний з шкідництвом, умів триматись у затінку, а, головне, завчасно «зтушувався» — перейшов на роботу в радгоспі однієї цукроварні.

Наляканий несподіваним обертом справи, Микола Степанович спробував послужити чесно. Але здібності в нього були посередні, працювати Хименко не любив.

Становище ускладнювали сімейні обставини. Хименко оженився на солом'яній вдовіці, примхи якої обходились йому в чималу копійку. Наробивши боргів і наплутавши у грошових справах, Хименко дуже зрадів, коли одержав лист Кравчука з запрошенням працювати в системі зернотресту.

Кравчук не потрапив ні в яку халепу. Взимку 1930 року він прибув на південь України з широчезним мандатом на організацію радгоспу - велетня. Хименка він призначив керувати відділком, що пізніше після розукрупнення гіганта ввійшов до складу радгоспу «Веселе».

Коли Кравчука призначили керувати обласною філією Зернотресту, хазяйнувати на «Веселому» залишився його помічник, теж один з учасників зграї.

Все йшло як по писаному. Однак того року вийшов наказ про перебудову політичного керівництва роботою радгоспів, і до «Веселого» начальником політвідділу прибув Бистрих.

Він ніколи не працював у сільському господарстві і радгосп бачив уперше в житті, але швидко-зорієнтувався в обставинах і написав доповідну записку в центр про катастрофічний стан з підготовкою до жнив у «Веселому».

В наслідок настійних дій Бистриха негідне керівництво радгоспу було знято, але йому не пощастило добитись негайного зміцнення «Веселого» новими людьми. Радгосп вступив у жнива очолюваний Хименком. Він тимчасово виконував обов'язки директора.

Між іншим, такий поворот справи сподобався Миколі Степановичу. Він вважав себе обділеним Кравчуком і тому, з усім запалом бувалої пронози, підтримував обвинувачення проти старого керівництва, з кожні ліз, щоб зарекомендувати себе з кращого боку перед Бистрихом. Щодо Кравчука Хименко посів «нейтральну» позицію. Він очікував — що буде. Щось підказувало — старий вовк знову вискочить — адже в нього такі високі покровителі. Але Хименко розраховував — незалежна поведінка надає йому більшої ваги. Коротше кажучи, Микола Степанович набивав собі ціну, уміло використовуючи ситуацію.

Ось чому, одержавши після тривалої мовчанки телеграму Кравчука, Хименко мав певні підстави вважати, що його умови прийняті, що тепер він буде затверджений директором радгоспу і одержить відповідальні компенсації.

Але разом з тим збільшувалась і відповідальність, а цього саме і не любив обережний Микола Степанович. Однак, перелом у жнивах, досягнутий останніх днів завдяки впертій енергії

Бистриха, трохи заспокоював Хименка і давав надію, що йому без великих труднощів пощастить замести сліди.

Поїзд приходив у місто пізно ввечері. Вже було близько дванадцятої, коли Хименко вийшов з вокзалу.

Біля під'їзду на нього чекала трестівська машина, але шофер повіз його не на квартиру Кравчука, як завжди, а у готель.

Хименко перше сприйняв це як образу, але потім вирішив — так краще; не кидатиметься у вічі.

Не встиг він розкласти свої речі, як у номер, без попередження, ввійшов Кравчук.

— Здоров, — він енергійно потис руку Хименкові і, перекинувшись двома-трьома жартами, пішов замовити вечерю.

Повечерявши, вони зручно вместились у м'яких кріслах біля круглого столика в кутку кімнати. Кравчук зажадав, щоб Хименко розповів про діла, настрої у радгоспі.

— Потерпав я і за тебе, Юхиме, — сказав Микола Степанович, закінчивши свою розповідь. Звичайно, він мав на увазі чутки, що ходили про непевне становище Кравчука у тресті.

— Дарма, мене голими руками не візьмеш, — криво посміхнувся Кравчук, — а от твої справи серйозні...

Він покопався у портфелі, вийняв якийсь лист і простягнув його Хименкові.

Той швидко пробіг очима рядки незнайомого почерка й зблід:

— Ач сволота, уже й доноси пише! — злісно прошепотів Микола Степанович. — Однак, я не боюсь цього щеняти, — вже трохи отямившись, ткнув він у підпис Попелюха. — Теж мені чемпіон класової боротьби...

Кравчук узяв Максимового листа, акуратно згорнув і поклав знову до портфелю.

— Не Попелюх нам страшний, а ті, хто напустили його на тебе, Миколо. За ним Бистрих і всі оті твердокам'яні, що не подарують ні тобі, ні мені наших поглядів і наших дій.

Закуривши цигарку, Кравчук докладно розповів Хименкові про причини, що спонукали викликати його до міста.

— Як ти вже здогадався, я видав наказ про зняття старого керівництва радгоспу, попереджаючи події — тобто рятуючи його від цілковитого провалу. Твій вчасний виступ з «викриттями» допоміг мені, не викликаючи підозри, призначити свою людину Хименка на пост директора. Правда, тимчасово виконуючим обов'язки, але в даних обставинах це вже велика удача.

Що маємо у наслідок такого ходу? Надзвичайно зручну ситуацію. Наша братія, посилаючись на те, що офіційної постанови обкому про їх зняття не було, апелювала і скаржиться на мене. Ображене самолюбство кількох недалеких працівників сільгоспвідділу, з якими я навмисне не погодив наказу, стало нашим хлопцям за чудового співника. Отже, справа здорово

заплуталась і, поки її поставлять з голови на ноги, спливе чи-мало води. А для нас зараз головне виграти час.

Та заспокоюватись рано. Бистрих продовжує обстоювати свою версію і досить уперто. Тільки брак фактичного матеріалу, слаба обізнаність із сільським господарством не дають йому змоги категорично ставити питання про шкідництво. Однак, ти сам бачиш з листа Попелюха, що розкопани йдуть, що вони починають намацувати слід.

— Ти сам у тому винний, — незадоволено буркнув Хименко, — адже я висунув Лопушенка — кращої продажньої тварі не знайти! А ти чомусь пішов на поводу у Бистриха і надіслав мені цього начепу Максима ...

Кравчук мовчки пройшовся по кімнаті, зверху глянув на Хименка і з почуттям переваги продовжував у повчальному тоні:

— Коли ми, а не Бистрих, будемо господарями становища, тоді будемо ходити і діяти навпростець. А зараз головне — звиватись. Розумієш — плазувати на череві і звиватись у шпаринах — іншого нам не дано.

Бистрих не дурник. Коли б я почав заперечувати його пропозицію зміцнити відділок свіжою людиною, він однаково домігся би свого, але, безперечно, запідозрив би нас у якійсь зацікавленості. А це зовсім не входить у наші розрахунки.

Діла ускладнюються тим, що всі ці події привертають увагу Наркомату до нашого тресту. Мені треба за всяку ціну дати гарні показники, особливо на молотбі і хлібоздаванні. Я це й роблю. Як бачиш із зведення, ми не на останньому місці. Але на «Веселому» треба бути гнучкішими. Коли ми допустимо, що Бистрих доб'ється різкого зламу, тоді й сліпому стане ясним: компанія, яка сиділа у радгоспі до цього часу — шахраї, шкідники, що гробили справу. Отже, в такому разі всі наші старання йдуть до біса, а Бистрих дістає незаперечний доказ. Значить, ми не повинні цього допустити. Але як?..

Хименко тільки глибоко зітхнув.

— Активізуватися на «Веселому» зараз небезпечно і просто неможливо, — похмуро промурмотів він.

— А хто ж говорить тобі про це, дурень. Боронь боже, цим тільки погубиш усе. Треба обернути справу так, щоб жнива провалив Бистрих і його приспінники!

Хименко недовірливо глянув на Кравчука.

— Так, так! Саме він, оцей залізобетонний більшовик, не підкуний, незламний Бистрих повинен довести радгосп до ручки і на тому зламати собі карк!

Задоволений вражінням, яке справили ці слова на Хименка, Кравчук стисло і впевнено розгорнув план диверсії.

— Насамперед втертись у цілковите довіря начальника політвідділу, пустити в діло лестощі. Це найпевніша зброя. Звичайно, підлещуватись слід обережно, з розумом. Потім треба під-

хоплювати і беззастережно здійснювати усі найбільш невдалі пропозиції Бистриха. В першу чергу вивозь насінну пшеницю. Недотепи, що сидять на елеваторах, через брак місця змішують її з харчовою. Ну, а висновки робити будемо ми, і «винуватці» будуть «знайдені»...

— Надто гладко це все у тебе виходить, — похмуро застеріг Хименко.

— А ти не розпускай слини. Однак, на сьогодні вистачить. Завтра уточню деталі...

— А як же з Попелюхом? — нагадав Хименко про свого друга.

— Цю сволоч треба угробити. Звичайно, покищо, не у фізичному розумінні. Найкраще використай для цього Лопушенка. Ти йому тільки не заважай. Кар'єрист і шкурник, просто скаруб для нашого брата. А коли зірветься — не шкода. Ми ж його самі й утопимо, — цинічно зарекомендував Кравчук.

Наступного дня Кравчук улаштував Хименкові побачення з представником шкідницького центру. Він посідав відповідальний пост в апараті Наркомату радгоспів. Приїхавши на південь для інспектування жнив, насправді займався інструктажем груп бухгалтерів, що діяли на місцях.

Зустріч відбулась на затишній дачі за містом. Розкішний обід, шампанське, упевнена поведінка і розмови «центровика», остаточно розвіяли сумніви Хименка в успіхові справи. Захмілілий Микола Степанович захоплено розгорнув свій план розправи над Попелюхом.

— Надто агресивно і без врахування конкретних обставин, — похитав головою «центровик». — Майте на увазі, що Бистрих дав хід пропозиціям Попелюха про перебудову зарплати трактористів. Я чув, ніби на ці пропозиції звернули також увагу в авторитетних колах. Отож, виправляючи вашу помилку, Хименко, Кравчук повинен написати цьому щиглику заспокійливий лист і сповістити, що його думкам дається хід. Це приспить увагу Попелюха і дасть нам змогу зовсім безплатно і з першого джерела діставати досить пікантну інформацію. Цим нехтувати не слід. А тим часом ви, Миколо Степановичу, розпалите пристрасті: адже різної мрази, зацікавленої у провалі Попелюха, мабуть, є чимало на четвертому відділку. Ледарі, гультьяї, прогульники — чудовий матеріал для цієї справи... Треба зробити так, щоб у нього під ногами, буквально, зайнялась земля. Забивайте йому баки різними вказівками, дорученнями. Викликайте частіше у центральну. Запевняю, якщо вміло застосувати засоби, що є у вашому розпорядженні, через два-три тижні він запросить парадону... Такий же метод, але з відповідними варіаціями треба застосувати до Бистриха. Побільше відривайте його від практичної роботи, завалюйте різними запитами, обстеженнями.

В такому ж дусі були уточнені і інші деталі поведінки Хименка у радгоспі.

— Головне не церемонитись, не гребувати засобами. Але діяти, в основному, руками різної швалі. Нацьковуйте дурнів, ледарів, бездар на небезпечних для нас людей. Склока, наклеп — найкраща наша зброя в даних обставинах ...

Коли вранці Хименко зібрався їхати на вокзал, Кравчук дав йому досить грубу пачку червінців і сказав :

— Пам'ятай, нам платять тільки за виконану роботу, а ми вже й так нахапали авансів. Отож, коли у радгоспі побачиш людину із шрамом на лобі, не звертай на неї уваги.

— А як же директорство ? — нагадав Хименко.

— Будь певен, за нами твоя служба не пропаде. Все буде залежати від того, як повернеш доручені справи ...

XXII

Гострий пах мишей панував у приміщенні. Нові шлеї виблискували чорними, нажированими посторонками, вони висіли в ряд на кілочках, нагадуючи засушені тіла дивовижних осьминогів. Різні засіки, кадуби, бодні і боденьки, ящики запасних частин, звалені не до ладу, захаращували відділкову комору.

Звична обстановка чомусь гнітила сьогодні Лопушенка.

Наум Васильович сидів, спираючись на лікті, за невеличким столиком. Підобгавши ноги на обніжку табуретки, він вдивлявся у рядки записів коморних книжок, зрідка клацав рахівницею, робив олівцем помітки на папірцеві, куйовдив чуба і, щось пригадуючи, замислювався.

«А, щоб ти завалилася» — злісно подумав про свою роботу Лопушенко, жбурнув олівець, підвівся і вийшов до порога покурити.

Обличчя Наума Васильовича скривилося у гірку посмішку, коли згадав він своє захоплення посадою комірника, скоро прийшов на відділок.

Що правда, тоді все було для нього нове. Він по кілька разів на день оглядав запаси в коморі, наводив лад, замовляв спеціальні ларі, таблиці, на яких щоразу відзначував, скільки чого лишається у наявності.

Такий зразковий порядок у коморі давав йому справжню насолоду і хазяйську впевненість, що в нього все як слід і точно збігається з книгами.

Особливо він любив перекладати купи свіжо-просоленого сала. В уяві Лопушенка сало нерозривно пов'язувалося з багатством, заможністю. Лопушенко просто п'янів перед тією купою товстелезних кількавершкових, покладених ярусом один на один

пасів. Йому здавалося тоді, що він справжній хазяїн, власник отого всього багатства. Тремтів за кожен клаптичок жирів, краплю олії або жменьку пшона, одважуючи пайку на кухню.

Ще любив Наум Васильович порядкувати шлеї. Власне, потреба на них у радгоспі була невелика. Коней використовували лише на підсобних роботах, на дрібних перевозках тощо. Однак, Лопушенко любовно збирав запаси шлей, вони навіювали йому марення, що то в нього цілий табун коней.

Так в його уяві по-чудернацькому перепліталися зовсім реальні речі з давніми напівзабутими, ще дитячими уявами про людське щастя і достаток.

Несподіваний злам у настрої Лопушенка внесла новогодня інвентаризація. Реманенту й запасних частин не вистачало. То мало обходило Наума Васильовича. Сказати по правді, він недолюбляв їх заковиристі й незрозумілі йому назви. Зовсім інакше з харчовим припасом. Тут в Лопушенка був ідеальний порядок. Майже усіх продуктів лишалися великі зайвини проти записів у книгах, усі були здивовані з того і... лаяли Лопушенка.

Він нічого не міг добрати з тієї нісенітниці, але дотеп товстуна бухгалтера з матеріальної частини радгоспу остаточно з'ясував усе:

— Перестарався, батенько,— знущався товстун,— перестарався! В доброго комірника завжди буває невеличка законна, підкреслюю, законна недостача. А так, приходячи решту продуктів, мусимо зробити сумний і неприємний висновок, що ви обважували робітників, урізаючи грами з їхнього пайка...

Лопушенко обурився, побіг до Хименка,— він тоді керував четвертим відділком, але той остаточно розвіяв його сумніви: — Ти ж не будеш списувати кожне кіло сала чи хліба, що з'їсть директор чи там якесь начальство, одвідуючи відділок...

Лопушенко швидко збагнув справу. Будучи людиною практичного розуму, він досить спритно орієнтувався в прекрасних особливостях своєї посади. Тепер він без жодного натяку з боку Хименко точно угадував, кому скільки з численних приятелів того потрібно було завернути на дорогу сала, масла чи там ще якихось харчишок. Не забував він і своєї родини.

Незабаром Наум Васильович став «свій парень» у радгоспі, з усіма був на «ти», в конторі відзначався як найкращий служака, не один раз був премійований. Жінка втішалася з його надзвичайних турбот про сім'ю.

Лопушенко вступив до партії, будучи активістом податкової секції сільради. У радгосп пішов служити тимчасово. Йому не хотілося сваритися з своїми односельцями. Тут наспівала суцільна колективізація, різні складні кампанії, а Лопушенко, маючи чималу і різноманітну рідню, не завжди був у силі захистити декого з своїх заможненьких родичів від оподаткування, додаткових планів по хлібові тощо.

Коротше кажучи, Лопушенко вирішив, за порадою дружини,

пересидіти якийсь час у радгоспі, за її ж порадою, обрав найспокійнішу на відділковій посадку комірника.

Наум Васильович замріяно попихував цигарочкою, недбало зіпершись одним плечем на одвірок.

Здалеку, від ставу, далекими сплесками долітав дитячий вереск. На вигоні на колгоспному току пихтів та інколи скрикував свистком локомотив.

Однак, та ідилічна картина не навівала сьогодні Лопушенкові приємного настрою.

Ось вже кілька днів його думки обертались у якомусь замкненому колі. З нього не було виходу, об те коло слизала його кар'єра, шлях йому несподівано перетяв Максим Попелюх.

Лопушенко аж вилаявся, злісно харкнув, кинув недопалок. Вдивляючись на тінь від акації він по своїх прикметах угадував: «Чи не пора на обід? Ще з півгодини попрацюю» — після невеличкого вагання вирішив він.

Знову почав перегортати папери і, підбиваючи колонки книги, з жахом упевнявся, що недостачу не можна покрити накидкою на утечку та усушку.

— Що за мара?

Він став пригадувати свої позабалансові видатки.

«... Гулянка на іменинах, жінчина подорож до міста, Хименко, контрольор Наркомзему, агроном райземвідділу...»

— Щоб тебе лиха година взяла, — нервувався Наум Васильович, — усі розбіглися, як руді миші, а ти підставляй шию, розхльобуй!...

Найгірше за все непокоїла його шотланка, що її за порадою жінки він цілком поцупив додому. Невеличкий відріз — на три поганенькі платтячка, — справді приваблював темнозеленим фоном, погратованим брунатними і червоними лініями. Тонка, несподівана у ті часи, вона просто обпалювала пучки. А тепер, що хоч, те й роби. А списати нікуди. Ніхто ніколи не одержував жодного вершка тієї шотланки.

Як не бився Наум Васильович, не міг підігнати той проклятий відріз під жоден зі списків видачі. Він зовсім викинув з ока усю мізерність тої недостачі, якщо порівняти до іншого, але в його схвильованому останніми подіями уявленні отой клаптик матерії поставив, як винувальний акт. Заполонивши його розум, та осоружна шотланка ввижалась йому усюди. Її брунато-червоні клітки набирали в запаленій уяві Лопушенка якогось жахливого символу.

Перегортаючи книжки, Лопушенко навіть радів з того, що не він, а Максим керує відділком. Довелось би йому несподівано здавати комору у такому «занедбаному» стані, а до того з жнивими біда. Тільки випорснули з косовиці, а тут молотьба, скиртування, а людей кат-ма. Ні, таки прав Хименко, золота голова в людини.

«Почекай, каже, поки Максим на жнивах спечеться... Не лізь, мовляв, поперед батька в пекло...»

Раптом Лопушенкові стало неприємно. Таке вражіння, ніби хтось пильно дивиться йому в спину.

Перша думка — причинити двері і лишитись на самоті. Наум Васильович ще дужче нахилився до столу, силкуючись одігнати сте нав'язливе вражіння.

— Можна?

Лопушенко похолов. — Чого то її принесло?.. Мабуть, комору перевірятиме... — подумав він, зачувши голос «редакторки» — так тепер усі на відділку називали Ксеню. На останніх зборах знялася буча з приводу кухні; куховарки, виправдовуючись, нарікали на комору. Ксеня обіцяла розслідувати.

Перемагаючи свій страх, Лопушенко оглянувся: Ксеня була не сама, з нею прийшов Заботкін. «Здається, Науме, тебе під ніготь пробують узяти» — мелькнуло в голові. Проте, Лопушенко не загубив рівноваги: «...Зрештою, він не дозволить утопити себе зза якоїсь дурниці...»

Силкуючись не видавати своїх вагань, невиразно привітався: — Заходьте, будете у гостях...

Ксеня безтурботно почала захоплюватися зразковим порядком у коморі, затишком і, головне, приємною прохолодою.

— На дворі така неможлива спека, — обмахувалась хустинкою вона, роздивляючись на комору.

«Хоч би не зволікала», — і лагідний Наум Васильович наливав лютою ненавистю до отієї «комедіантки».

— А ми до вас, як до секретаря осередку, — озвався Мишко, підходячи ближче. Права його рука щось перегортала у кишені.

— А чим стану в пригоді? — підвівся вкрай спантеличений Лопушенко.

— Скажіть, будь ласка, чи не знаєте бува походження цієї пшениці, — не поспішаючи, Заботкін вийняв руку з кишені і сипнув на стіл жменю червонуватого, добірного зерна.

Без жодних вагань, по кольору зерен, Лопушенко впізнав радгоспівську «кубанку».

«...Що за нечиста сила? Невже вони, чорти, не спинилися обшукати квартиру?..» — згадав, холодіючи, Наум Васильович про лантух цієї пшениці, «подарований» йому Ястребчиком з першого умоту.

— Не знаю, — пролететав не своїм язиком він Мишкові, але зразу повеселішав: адже той лантух вже давно змолот для нього сусід, одноосібник Бурдюг.

«Купиш, чорта лисого!» — блиснула в мозкові радісна думка.

— А що воно за пшениця? — вже спокійніше запитав Лопушенко.

Мишко повагався, глянув на Ксеню:

— Щойно з Попелюхом сперечалися. Дирекція наказ прислала вивезти все до фунта на елеватор. Максим каже: я серпневий план виконав, дірок Хименкових затиати не буду. А ця пшениця,— Мишко витрусив кишеню на стіл,— ця пшениця, каже Максим, виведена кубанськими колгоспниками, у радгосп на розвід привезена, мішати її з харчовою не буду...

— Отож ми й прийшли порадитись з вами, Науме Васильовичу, як бути: цієї «кубанки» уже назбиралося тисяч з п'ять пудів...

— Так в чому ж річ? — зовсім спокійно запитав Лопушенко.

— Дід Євген,— говорить Попелюх,— розповів йому, ніби цей сорт спеціально вихований для збирання комбайнами. Він не боїться посухи і якоїсь то пшеничної іржі,— додала Ксеня.

— Так що ж, по-вашому, робити? — граючи олівцем, запитав Лопушенко.

— Коли то правда, не здавати цього зерна.

— Значить, припинити хлібоздавання?

Ксеня кивнула головою.

— А ви чули, що казав начальник про серпневий план? Чи розумієте ви, як можна тлумачити вашу пропозицію?.. — Лопушенко вирішив настрахати комсомольців і, використовуючи їх недосвідченість, їхніми руками притиснути Попелюха. «Максимові буде тішененько» — радів Лопушенко. — Поменше слухайте стаких дурноляпів, як той дід Євген. Теж мені радника винайшов Попелюх... А ту пшеницю Хименко сам сів, значить він краще Максима знає.

— Науме Васильовичу, хлібоздача тут ні до чого. Я говорю не про хліб, а про насінне зерно,— озвалася Ксеня.

— А зерно, хіба то не хліб? Ви, товаришко, пробачте на слові, починаєте переймати опортуністичні викрутаси нашого управителя,— холодно, з почуттям незмірної вищості процідив кризь зуби Лопушенко.

— Однак, товаришу Лопушенко, я ж не пішла агітувати когось. Для того ми й прийшли до вас, щоби не плутатись в цьому важливому, але для нас мало зрозумілому питанні... — вже виправдувалася Глазунова. — Попелюх мені не сват і не брат.

— Управитель мусить виконати наказ дирекції. Годі йому з себе дитину наївну розігрувати...

Мишко погодився, що вони мають вичерпні пояснення,—адже справді насіннєві фонди записуються у спеціальні книги, а на ту «кубанку» ані записів, ані документів немає. Сам же Максим це їм розповідав.

Лопушенкові вже набридла та розмова, він позіхнув:

«Ой, лишенько, пропустив обід»... — мало не скрикнув Наум Васильович, бо тінь від дерева давно пройшла камінець, по якому завжди він узнавав час обіду.

Згадавши, що сьогодні вареники з вишнями, Лопушенко похпцем почав складати свої папери.

— Діло ясне, робіть висновки, товариші, за Максима я голови не підставляю, а ви як знаєте, уже не маленькі.

Наум Васильович недбало кивнув Мишкові та Ксені; з гуркотом почепив на двері величезну колодку.

Легко ступаючи, ніби зробивши якесь вельми корисне діло, подався Наум Васильович додому, прискорюючи ходу, щоб не запізнитись на вареники.

«Тра поговорити при нагоді з Бугелком,— вирішив Лопушенко,— а Домасі скажу: нехай поверне, тим часом, оту прокляту шотланку».

XXIII

Четверту добу буксирщики працювали безперервно. Навіть тоді, як невеличкий хутір обволікала нічна тиша і переставав кургикати свою одноманітну пісню барабан степового колодязя, пихкала своїм дрантивним мішком невеличка відділкова кузенька, дзижчали терпуги під нашвидку стуленим балаганом тимчасової слюсарні.

Вікентію Антоновичу ще зранку боліла голова.

Тепер, коли сонце вже височенько підбилося над хутором, прямовисне проміння його нестерпно палило спину. Радько, виставившись і, ставши у затінку нерухомого корпусу - велетня «Олівера», мовчки втирав піт хустинкою з рожевою крайкою.

«Олівер» нестерпно виблискував своїми сніжно-білими бортами, сонце сліпуче грало на оцинкованій поверхні бляхи.

Вікентій Антонович присів у затінку, одхилився спиною до колеса. Від того, що раптово змінив позу, закрутилося перед очима.

Ніби одганяючи сон, тріпнув головою і дістав алюмінієвий коробок, що правив йому за табашницю.

Мулявко, Ляпун і Побігайло метушилися біля мотора «Олівера».

Після аварії вони вирішили переглянути машину, виправити найменші огріхи.

Тепер, склавши двигуна, вони перевіряли запалювання.

Мулявко, прикриваючись піджаком, пригинався до блоку мотора, на покришці якого розіклав повикручувані свічки і по синім виблискам електричної іскри силкувався дізнатись, чи правильно відрегульоване запалення.

— Стонадцять болячок твоєї мамі. Ще комбайнером зветься, теж мені парубок,— вигукнув зненацька Панас, підводячись на рівні ноги.— Чи покрутити не можеш як слід? — вже м'якше додав він, зиркнувши спідлоба на Ляпуна.

Прокошка аж хитався на ногах від утоми. Полотняна куртка, надіта просто на голе тіло, зчорніла геть чисто на плечах, з лоба рясно збігали брудні струмки, кумедно розмальовуючи його дитячий вид.

Він усе притискував корбу, щоб покрутити мотор, але руки

тремтіли від втоми і довгого крутіння, корба зіскакувала, зривалася — замах пропав дурно.

Побігайло м'яко одіпхнув Ляпуна від корби і запитливо глянув на Мулявка. Той знову пригнувся до свічок.

— Помалу, не хапайся. З підриву... Перша, третя, друга, четверта, — командував Панас Побігайлові, проте свічки все ж палили не в лад.

Мулявко випростувався, брався крутити сам, але магнето не давало потрібної іскри.

Злісно лаючись, уставлявся тоді червоними від безсонних ночей очима на мотор і знову припадав до свічок.

— Пристав пареньок? — лагідно звернувся Радько до Ляпуна, як той підійшов у затінок до нього.

Ляпун, не відповідаючи, скинув піджак, каштет і простелився долі біля ніг дяді Вікентія.

Від часу цієї нової аварії він посунувся і змарнів. Обличчя загострилося, очі виблискували хворобливим вогнем. Коли він сидів долі зіщулюючись, Радькові було видно його щуплу спину, ребра, — так і кортіло перелічити — витинались вони під засмальною шкірою.

Радькові стало шкода цього бідолашного хлопця.

Ніби продовжуючи уголос думки, невідомо до кого звертаючись, Ляпун прошелестів зсередини губами:

— Нічого мені не страшно, як отого суду...

— Дядю Вікентію, а скільки, гадаєте, мені перепаде? — знову по паузі звернувся він до Радька.

Аварія сталася при загадкових обставинах.

Мулявко був переконаний — тут діяла ворожа рука, знову підстроївши їм усю ту рахубу. Але хто і як — не міг того добрати і лише стискав зуби, поставивши за мету добратися до справжнього винуватця.

Радько мовчки тягнув цигарку. Не знав, що саме відповісти Ляпунові.

— Не журись, хлопче, якось воно владнається. Ось, якби жнива закінчити, а там розберемось. — Радько пригадав своє становище. Йому стало смішно: «бий тебе коцюба, в нас тут штрафна рота якась, а не буксир...»

Справді, коли після випадку з Мулявком хлопці досить швидко злагодили побитого «Олівера», Попелюх почав вимагати, щоби Зінька Косташ перейшла косити на другу швидкість. Дівчина не погодилась.

Радько здивувався:

— Як тобі не сором! У тебе ж машина у три рази потужніша, ніж у Ляпуна, а він, отой Прокошка, на своєму старенькому «Комунарі» більше викосює. Доведеться, мабуть, помінятися вам комбайнами, — півжартома, півсерйозно сказав він дівчині.

— То гайда мінятись, от завгóрили! — спалахнула Зінька. — Машину зіпсували, а тепер норми встановлюєте!

Умовляння не допомогли. Уперта дівчина ще від випадку в день ударника затаїла образу і працювати на «Олівері» відмовилась. Партика увечері похвалив її вчинок: — Молодця, Зінько, крий тих жевжиків! Нічого їм коритись. А по секрету скажу тобі: частини з отих «Оліверів» ще торік переплутано, вони тепер постирались неправильно, от - от поспляться як череп'я. Іди від гріха з того одоробла, нехай наші комсомоли самі спробують рекорди на ньому встановлювати...

Так і залишивсь «Олівер» за буксирщиками. Кілька днів Ляпун давав на ньому таку виробку, що в центральній не довіряли на зведення. Разів зо два приїжджав сам Хименко, а потім Бистрих, але перевірка тільки стверджувала виробіток Ляпунового агрегату.

Успіх Ляпуна швидко загладив неприємні враження від провалу ударного дня, авторитет буксиру зростав при очах. І раптом оця несподівана пригода знову вивела з ладу чудову машину. Коли збентежені хлопці почали розбирати комбайн, вони з жахом побачили: майже на всіх тертьових частинах метал був увесь у подряпинах, раковинах, так ніби його напала віспа або поточили шашлі.

Далі буде

Микола Баль

КАЗБЕК

Як грози зникають в заобрійну тьму, —
Казбек перемотує хмарну чалму:
Розходяться хмари, туман проплига, —
Срібляє під сонцем його голова.
І дивляться люди на риси лица,
На бороду білу й чоло мудреця.
Під поглядом хмурим орел пролетить,
Запінений Терек стихає на мить.
І видно, за сотні верстов навкруги, —
Стрімчасті вершини, блискучі сніги.
Аж поки покотять з ущелин громи,
Аж поки Казбек не одягне чалми.

Київ, 1940 р.